

Η ΑΠΟΥΣΙΑ ΘΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΦΙΔΙΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Σύμφωνα με νεοελληνικές δημώδεις παραδόσεις, καθώς και με παραδόσεις άλλων ευρωπαϊκών λαών, σε πολλά νησιά δεν υπάρχουν θηρία ή δηλητηριώδη φίδια. Αυτό οφείλεται συνήθως σε θαυματουργική παρέμβαση κάποιου αγίου, που ώδηγησε στην εξοφάνισή των.

Ειδικότερα, σύμφωνα με κρητικές δημώδεις παραδόσεις, ο 'Απόστολος Παῦλος ἀπάλλαξε τὴν Κρήτη ἀπὸ τὰ ἄγρια καὶ ἐπιβλαβῆ ζῶα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη ἔρπετά. Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι σήμερα τὰ ζῶα αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν στὸ νησί, ἢ πάντως, ἂν μποροῦν, ἔχουν γίνεи ἀβλαβῆ.

Μὲ τίς παραδόσεις αὐτὲς ἔχουν ἀσχοληθῆ μὲ συντομία οἱ Ν. Γ. Πολίτης¹ καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκης² καὶ ἐκτενῶς σὲ σχετικὰ πρόσφατο μελέτημά του ὁ 'Ελευθέριος Κ. Πλατάκης³.

Ὁ Ν. Γ. Πολίτης συγκεκριμένα περιέλαβε στὸ ἔργο του «Παραδόσεις» μὴ μόνον παράδοση (1, ἀρ. 196), τὴν ἀκόλουθη: «Ὁ ἅγιος Παῦλος ἐλευτέρωσε τὴν Κρήτη ἀπὸ ἀρκοῦδες, λύκους καὶ ὄλα τ' ἄλλα θηρία, μὰ οὔτε φίδια φαρμακερὰ ἄφησε. Ὅταν ἦρθε στὴν Κρήτη, τὸν ἐδάγκασε ἓνα φίδι, καὶ ἂν καὶ ἦταν φαρμακερό, ὅμως δὲν τοῦ ἔκαμε τίποτα. Καὶ ἀπὸ τότε ὄλα τὰ φίδια στὴν Κρήτη δὲν εἶναι φαρμακερὰ».

Ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος (2, σ. 797), τὴν παράδοσή αὐτὴ ἀντλήσε ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς Randolph (1687), Pashley (1837) κ.ἄ. Ἡ παράδοσις εἶναι, κατὰ τὸν ἴδιο, μετασκευὴ τοῦ ἀρχαίου μύθου, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο ὁ Ἡρακλῆς «καθαρὰν ἐποίησε τὴν νῆσον (Κρήτην) τῶν θηρίων. Διόπερ ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις οὐδὲν ἔτι

1. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, 1904, σ. 110, ἀρ. 196· 2, 1904, σ. 797.

2. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ἡ λαϊκὴ ἐν Κρήτῃ λατρεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Πεπραγμένα τοῦ Γ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 280-281.

3. Ἐλευθερίου Κ. Πλατάκη, Ἄθροισμα Κρήτη, Κρητολογία 3 (Ἰούλ. - Δεκέμβρ. 1976), σ. 61-76.

των ἀγρίων ζώων ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ, οἷον ἄρκτων, λύκων, ὄφρων ἢ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων»¹. «Ἀπεδόθη δ' εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον», συνεχίζει, «ἢ διώξις τῶν θηρίων καὶ ὄφρων ἴσως κατὰ συνδυασμὸν τῆς ὑπὸ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (κζ', 7 κέξ.) ἱστορουμένης προσορμίσεως αὐτοῦ εἰς Κρήτην καὶ περὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ δῆγματος τῆς ἐχίδνης ἐν Μελίτη, ὅπου ἀμέσως μετὰ τὸν πλοῦν τῆς Κρήτης ἐξώκειλε τὸ φέρον αὐτὸν πλοῖον (κη', 3κέ)»².

Ὁ Γ. Κ. Σπυριδάκης ἀναφέρεται στὴ μελέτη του καὶ στὴν παράδοση αὐτὴ καί, συμφωνώντας μὲ τὸν Πολίτη, ἀναδημοσιεύει χωρὶς σχόλια μιὰ ἀκόμη νεοελληνικὴ κρητικὴ παράδοσὴ ἀπὸ παλαιότερη μελέτη τοῦ Ἐλευθ. Πλατάκη—παρατίθεται παρακάτω.

Ὁ Ἐλευθέριος Πλατάκης τέλος, θέλοντας νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ χαρακτηρισμὸ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς τῆς Κρήτης ὡς ἀθήρου, παραθέτει στὴν ἀρχὴ τὰ πλεῖστα ἀπὸ τὰ σχετικὰ χωρία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τῶν Λατίνων καὶ τῶν συγγραφέων τοῦ Μεσαίωνα, τὰ ὁποῖα βέβαια καὶ ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτὸν ἔχουν ἤδη ἐπισημάνει σὲ γενικωτέρου περιεχομένου συγγραφές των³. Κατόπιν ἀναφέρεται στὶς νεώτερες παραδόσεις, στὶς ὁποῖες γίνεται λόγος γιὰ ἀπαλλαγὴ τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰ θηρία καὶ τὰ φίδια ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ παραθέτει παράδοσιν τοῦ περιηγητῆ Jacques de Verone (1335), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία: «in illa insula Creta est unus mons altissimus, qui videtur de mari multum longe ubi sanctus Paulus liberavit seipsum a serpente seu vipera vulneratum, ut legitur Actus XXVIII cap. 6, et ibidem dicitur, ipsum dedisse illi qui ipsum hospitio suscepit gratiam contra serpentes et suis heredibus ex descententibus, et vocatur ille montis Sancti Pauli ipsum

1. Διοδ. Σικελ., Βιβλ. 4, 17 (Vogel - Fischer, Teubn.). Τὴ σχέση τῆς παραδόσεως πρὸς τὴ διήγησιν γιὰ τὸν Ἡρακλῆ σημειώνει ἤδη ὁ Pashley κ. ἄ.

2. «Οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν ἀνάφαντες γὰρ πυρὰν προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς διὰ τὸν ὑπερὸν τὸν ἐφροσῶτα καὶ διὰ τὸ ψῦχος. νοστρέφαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλήθος καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἔχιδνα ἀπὸ τῆς θέρμης διεξελθοῦσα καθῆγε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· πάντως φονεὺς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ Δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ ἔπαθεν οὐδὲν κακόν· οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι ἢ καταπίπτειν ἄφρων νεκρόν. ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλλόμενοι ἔλεγον θεὸν αὐτὸν εἶναι» (κη', 2-6).

3. Βλ. κυρίως I o a n n i s M e u r s i, Creta, Cyprus, Rhodus, sive de Nobilissimarum harum insularum rebus et antiquitatibus, Amstelodami 1675. Τεῦχ. α': Creta sive De Cretae rebus et antiquitatibus, σ. 100-102. Πρβλ. καὶ Ἐλευθ. Κ. Πλατάκη, ὁ. π., σ. 62, σημ. 4.

vidi et propre fui per quidecim miliaria sed videtur in mari LX miliaria¹».

Τὸ ὄρος αὐτό, συνεχίζει ὁ Πλατάκης, εἶναι ὁ Γιούχτας, πού βρίσκεται νότια τοῦ Ἑρακλείου, κοντὰ στίς Ἀρχάνες. Στίς Ἀρχάνες δὲ ἀκριβῶς εἶναι γνωστὴ σήμερα παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «ὑπῆρχε πυκνὸν δάσος μὲ πολλὰ δηλητηριώδη ἔρπετά. Ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀπεβιβάσθη εἰς Καλοὺς Λιμῶνες, παρεκλήθη νὰ μεταβῆ εἰς τὴν περιοχὴν, διὰ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἐκ τούτων. Ἐλθὼν εἰς αὐτὴν προσηυχῆθη καὶ συνεβούλευσε τοὺς κατοίκους νὰ πυρπολήσουν τὸν Γιούχταν καὶ συγχρόνως τὸν κατηράσθη νὰ μείνῃ ἄνευ βλαστήσεως. Ἐκτοτε ὁ Γιούχτας ἔγινε χριστιανικὸν προσκύνημα καὶ ἐκτίσθη ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀφέντη Χριστοῦ εἰς αὐτόν².

Ἡ παράδοση τοῦ Jacques de Verone ὀδηγεῖ, κατὰ τὸν Πλατάκη πάντοτε, στὴν ὑπόθεση ὅτι καὶ οἱ ἄλλες κρητικὲς παραδόσεις ἀναφέρονται στὴν περιοχὴ τοῦ Γιούχτα, δηλ. ἡ παράδοση πού δημοσιεύει ὁ Πολίτης καὶ μία ἄλλη, πού παραθέτει ὁ Ἰδιος, ἡ ἀκόλουθη: «Στὴν Κρήτη δὲν ὑπάρχουνε ἄγρια θερῖα καὶ ὄφιδες μεγάλοι, γιατί ὁ ἅγιος Παῦλος, ὄντεν ἤρθενε στὴν Κρήτη, τὸ ἤδωκε τὴν εὐχὴ ντου, νὰ μὴν ἔχη ἄγρια θερῖα καὶ ὄφιδες. Γιὰ κειονά, ἅμα μεγαλώσῃ ὁ ὄφιν καὶ γενῆ ἑφτὰ χρονῶ, βγάνει πρῶτα ἓνα κέρατο, πού τὸ λένε λιόκουρνο καὶ ὕστερα ξεκινᾷ ἀμοναχὸς του νὰ πάῃ στὴ θάλασσα νὰ πνιγῆ. Τέτοια κατάρρα τοῦ ἔχει δοσμένη ὁ ἅγιος Παῦλος³».

Ἐκτὸς ἀπὸ τίς παραπάνω μοῦ εἶναι γνωστὲς δύο ἀκόμη συναφεῖς παραδόσεις ἀπὸ τὴν Κρήτη, στίς ὁποῖες ὅμως ἀντὶ γιὰ τὸν Παῦλο ἀναφέρονται ὡς διώκτες τῶν φιδιῶν ὁ ἅγιος Τίτος καὶ ὁ Χριστὸς. Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη, παλαιότερα ὑπῆρχαν στὴν Κρήτη δηλητηριώδη φίδια μὲ κέρατα, πού εἶχαν ἔλθει κολυμπώντας ἀπὸ τὸ Μισίρι. «Ὁ ἅγιος Τίτος τὰ ἐξωλόθρεψε, ὅπως καὶ κάθε δηλητηριώδες ἔρπετό⁴. Κατὰ τὴ δεύτερη, σὲ ἀπορία μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, γιατί δὲν ἐπισκέφθηκε τὴν Κρήτη, αὐτὸς ἀπαντᾷ ὅτι ἡ Κρήτη δὲν ἀδικεῖται, γιατί τῆς ἔχει δώσει τὴν εὐχὴ του «θεριὸ ποτὲς νὰ μὴ στεριώσῃ στὰ χώματά της. Κι ἀπὸ τότες ὅσα θερῖα ὑπῆρχανε στὴν Κρήτη ἐσποφίσανε. Κ' ἐδὰ δὲν βρίσκεις μουνδὲ λύκους, μουνδὲ ἀρκοῦδες, μουνδὲ λιοντάρια. Μόνον ζουζούνια καὶ ὄφιδες, πού δὲν δαγκώνουνε. Γιατὶ ὁ Χριστὸς ἄφισε τὴν εὐχὴ του στὴν Κρήτη⁵.

1. Ὁ. π., σ. 70.

2. Ὁ. π., σ. 70-71.

3. Ὁ. π., σ. 71-72.

4. Εὐαγγελίας Κ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1949, σ. 80. Πρβλ. καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Δημῶδεις παραδόσεις περὶ κερασφόρων ὄφειν, Πρακτικὰ Ἀ' Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου Γβ', 1973, σ. 242.

5. Ἀριστ. Ι. Κριάρη, Κρητικὰ ἀνέκδοτα, Ἀθῆναι [1973], σ. 108.

Ἡ ἀναφορά στὶς παραδόσεις τοῦ Τίτου καὶ τοῦ Χριστοῦ ἀντὶ γιὰ τὸν Παῦλο θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθῆ ἀπὸ τὸ ὅτι στὶς θρησκευτικὲς διηγήσεις δὲν εἶναι ἀσυνήθιστη ἡ σύγχυση τῶν ἀγίων, καθὼς καὶ ἡ ἀπόδοση ἐπεισοδίων τῶν μὲν στοὺς δέ. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἰσχύει ἰδίως γιὰ τὴν πρώτη διήγηση γιὰ δύο κυρίως λόγους: α') Γιατὶ ἡ διήγηση αὐτὴ εἶναι συγγενέστερη πρὸς τὶς διηγήσεις γιὰ τὸν Παῦλο καὶ β') καὶ κυριώτερο, γιατί, ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Τίτος ἦταν μαθητὴς καὶ συνεργάτης τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν, χειροτονήθηκε ἀπὸ αὐτὸν ἐπίσκοπος καὶ ἀφέθηκε στὴν Κρήτη, γιὰ νὰ ἐμπεδώσῃ τὴ διδασκαλία του καὶ νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἐκκλησία στὸ νησί¹. Ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς καὶ ὅτι ὁ ἅγιος Τίτος ἀναφέρεται ὡς διώκτης τῶν φιδιῶν, σὲ λίγες ἔστω ἐπωδές². Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ σχετικὴ γι' αὐτὸν πίστη ἔχει κάπως εὐρύτερη διάδοση. Τὸ ὄνομα πάλι τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἀπαντοῦν συχνὰ στὶς ἐπωδές γιὰ τὰ φίδια, γεγονός πού θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀναφορὰν του καὶ στὶς παραδόσεις.

Ἄν ὅμως ὅλα αὐτὰ ὑποτίθεται ὅτι ἰσχύουν γιὰ τὴν Κρήτη, δὲν ἰσχύουν γιὰ τὸν ὑπόλοιπο ἑλληνικὸ νησιωτικὸ χῶρο, ἀπὸ ὅπου ἔχουν συγκεντρωθῆ συναφεῖς παραδόσεις καὶ γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλους ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας.

1. Παῦλ., Πρὸς Τίτον ἐπιστ. Α', 5: «Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτη, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διαταξάμην».

2. Κατὰ τὴν Εὐαγγ. Κ. Φραγκάκι (δ. π., σ. 32. Πρβλ. τῆς Ἰδίας, Περὶ «Δακνόντων ζώων» στὴν Κρήτη, Κρητικὴ Ἔστια 28 (1977), σ. 594 καὶ Ἡδημώδης ἱατρικὴ τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1978, σ. 248), «ὅταν σὲ δαγκάσῃ ὕφισ, μιὰρό, ψαλίδα, πολυποδοῦσα κλπ., χύνεις ξύδι στὸ χῶμα καὶ φουσκώνει. Μιὰ ἄλλη γυναίκα παίρνει αὐτὴ τὴ λάσπη μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι, σταυρώνει τὴ δαγκανιά, βάνει ἀπάνω λάσπη καὶ λέει:

Φίδι φίδι γῆ μιὰρό,
μοῦ παράγγειλ' ἡ Κερά
ἡ Μεγάλῃ Παναγιά
κι ἄης Τίτος Κρητικὸς
νὰ 'σαι φίλος, δι' ἐχθρός.
Νὰ μαζώξῃς τὰ λουργιά σου
καὶ τὰ χρυσοκούλουρά σου
μέσ' στὴ γῆς νὰ πὰ χωστῆς
καὶ τρεῖς μέρες νὰ μὴ βγῆς.

Μουδὲ ἤμπυασε, μουδὲ καχοσύνεψε, στὸν πόδα ντου, στὴ χέρα ντου, τσί 99 φλέγες τοῦ κορμιού ντου». Ἡ ἐπωδὴ εἶναι γνωστὴ καὶ στὴ Θεσσαλία ἢ τουλάχιστον μεταφέρθηκε σ' αὐτὴν (βλ. Ἐλευθ. Πλατάκη, δ. π., σ. 71, σημ. 23). Κατὰ τὴν Φραγκάκι (Περὶ «Δακνόντων ζώων», σ. 593) ὁ ἅγιος Τίτος «τοὺς ἐχάλασε τὸ φαρμάκι τῶν ἐρεπετῶν».

Αυτό επιβάλλει να μη στηρίζη κανείς κρίσεις και συμπεράσματα, έστω και επικουρικά, για την παρουσία και δράση του Παύλου στην Κρήτη, πριν να συνεξετασθῇ τὸ συναφές ὕλικὸ ἀπὸ τὰ ἄλλα νησιά.

Και πρώτα - πρώτα για τίς παραδόσεις πού σχετίζονται με τὸν Παῦλο ἀπὸ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ νησιά¹.

Ὁ περιηγητὴς Saint - Sauveur (τέλη 18ου αἰ.) ἀναφέρει γιὰ τοὺς Παξούς: «Si Paxo n' est point citée comme abondante en plantes salutaires, on prétent qu'elle jouit d' une exemption totale d' herbes venimeuses, et de tous insectes et reptiles hideux et dangereux. On y a, dit - on, porté plusieurs fois, et y on toujours péri. Les habitants débitent à ce syjet un conte d' une ancienne tradition. A l'abri des serpents (bienfait de l' apôtre Saint Paul), notre île, disent-ils, est le remède le plus assuré pour les habitans de Saint - Maure contre leurs morsures: Ils n' ont pas même besoin de quitter leur patrie; il suffit que de dessus une hauteur ils jettent les yeux sur Paxo, et ils sont guéris»².

Σύμφωνα με ἄλλες, νεώτερες, παραδόσεις ἀπὸ τοὺς Παξούς, τὸ ἀκίνδυνο τῶν φιδιῶν τοῦ νησιοῦ ὀφείλεται στὸ μαθητὴ τοῦ Παύλου Γάιο ἢ στοὺς Ἀποστόλους γενικά. Συγκεκριμένα τὰ φίδια τοῦ νησιοῦ «ὁ αἰ - Γάιος τὰ βλόγησε καὶ δὲν δαγκώνουε ποτέ»³. Ἐξ ἄλλου «κάνουε λειτουργία τσ' ἀγίους Ἀποστόλους καὶ ὅταν ἀπολύση, γυρεύουε ἀπὸ τὸν παπᾶ χῶμα τσ' Ἀγιᾶ Τράπεζας καὶ τὸ λειώνει με νερό καὶ τὸ πίνει ὁ καθένας, γιὰ νὰ μὴ τσοῦ πιάνη τὸ φίδι (= δάγκωμα, δηλητήριο)⁴ καὶ γενικά τὰ φίδια εἶναι ἀβλαβῆ ὕστερα ἀπὸ ἐπιταγὴ τῶν Ἀποστόλων. Ἐὰν κανεὶς φέρη χῶμα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Γάιου, πού κήρυξε καὶ ἀπέθανε στοὺς Παξούς, καὶ τὸ πιῇ διαλυμένο σὲ νερό, δὲν κινδυνεύει ἀπὸ τὰ φίδια»⁵.

1. Ὁ ἀνώνυμος Ἑλληνας μεταφραστὴς τοῦ περιηγητῆ Buondelmonti (Legrand, σ. 77, στ. 28-31, ἀρχὲς 15ου αἰ.) γράφει γιὰ τὴ Μυτιλήνη: «Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Παῦλος ὁ Ἀπόστολος ἀπὸ Συρίας ἐρχόμενος εἰς αὐτὴν τὸν τῆς θαλάσσης ἐξέφυγε κλύδωνα· ἔνθα τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν διδάσκων, ὄφιν μέγιστον ἀπέκτεινε καὶ πολλοὺς ἐντεῦθεν εἰς αὐτὴν ἐπεσπάσατο». Παρὰ τὸ γεγονός ὅμως ὅτι γίνεται λόγος ἐδῶ καὶ γιὰ τὸν Παῦλο καὶ γιὰ νησί, ἡ παράδοση ἀνήκει μᾶλλον σὲ εἰδικώτερο κύκλο παραδόσεων, γνωστὸν στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα καὶ στὴ λαϊκὴ παράδοση γενικώτερα, ὅπως φαίνεται καὶ παρακάτω (σ. 36).

2. André Grasset Saint-Sauver, Voyage historique, littéraire et pittoresque dans les îles et possessions ci-devant vénitienne du Levant 2, σ. 223. Πρβλ. καὶ Κυριακοῦ Σιμοπούλου, Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα 1700-1800, 2, 1973, σ. 529.

3. ΚΛ, χφ. 2250, σ. 252 (Παξοί, 1957).

4. Ὁ. π., σ. 18.

5. Βλ. Δημ. Σ. Λουκάτου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Παξούς, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχειοῦ 9-10 (1955-57), σ. 419. Μιὰ παράδοση ἀναφέρεται ἀκόμη ἀπὸ τὸν Λουκάτο (ΚΛ, χφ.

Ἐκτὸς ὁμῶς ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ τοὺς μαθητὲς του καὶ ἄλλοι ἅγιοι ὅπως εἴπαμε, θεωροῦνται διώκτες τῶν φιδιῶν ἀπὸ μερικὰ νησιά, σύμφωνα μὲ σχετικὲς παραδόσεις γι' αὐτούς.

Ἡ παλαιότερη παράδοση ποὺ γνωρίζω ἀναφέρεται στὸ βίο τοῦ ἁγίου Ἰωαννικίου († 846), ὁ ὁποῖος ἔφυγε τελικὰ ἀπὸ τὴ Βιθυνία, γιὰ νὰ ζήσει ἐρημικὰ στὸν Ὀλυμπο. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρονται στὸ βίο του, ὅπως ἔχει συντεθῆ ἀπὸ τὸν Συμεῶν τὸ Μεταφραστή, ὁ ἅγιος «τῆ Θάσῳ προσώρμησεν. Οἱ ἐν ἐκείνῃ τοίνυν τὸν μονήρῃ βίον ἀνηρημένοι, καὶ οἱ πρόσσοικοι πάντες δεινῶς τῷ πλήθει τῶν ἐν αὐτῇ ὄφρων ἠρωχλοῦντο. Ἐπέπληστο γὰρ τούτων ἡ νῆσος, οὐ μικρὰν τινα τοῖς οἰκίητορσι τὴν ἐξ αὐτῶν βλάβην παρεχομένη. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἅγιος αὐτῇ ἐπεδήμει, ἤκουσι πρὸς αὐτὸν πᾶν ὅσον ὤκει τὴν νῆσον, καὶ ἰκέται προσπίπτουσι, καὶ βοηθὸν αὐτοῖς αἰτοῦνται γενέσθαι, καὶ δέονται ἀπαλλάξαι τούτους ὡς δυνατὸν τῆς ἀπὸ τῶν ὄφρων λύμης. Καὶ ὁ μὲν ἔλεον αὐτῶν λαμβάνει τῆς συμφορᾶς, καὶ ὥσπερ τινὰ κατὰ τῶν ὄφρων ἐπαιρόμενα βέλη ἀφήσει τὰς εὐχάς. Οἱ δὲ εὐθὺς τῶν ἰδίων ἐξέρπουσι χηραμῶν, καὶ τὴν νῆσον ἀπολιπόντες κατὰ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης ἑαυτοὺς βάλλουσιν»¹.

Σὲ ἓνα ἄλλο παλαιὸ βίο τοῦ ἁγίου, ποὺ ἔχει συντεθῆ ἀπὸ κάποιον Σάββα, μοναχό, ὑπάρχει ἡ παραπάνω παράδοση σὲ ἐνδιαφέρουσα παραλλαγή. Κατὰ τὴ παραλλαγή αὐτή, ὅταν ὁ ἅγιος ἔφθασε στὴ Θάσο, τὸν προϋπάντησε «ὁ ταύτης ποιμὴν Δανιὴλ σὺν πάσῃ τῇ ἀδελφότητι, καὶ πίπτει αὐτοῦ πρὸς τοὺς πόδας εὐχὴν ἐξαιτούμενος θεοκλήτον τάχα τὴν αὐτόκλητον αὐτοῦ ἔλευσιν λογισάμενος γεγενῆσθαι διὰ τὸν ἐπικείμενον αὐτοῖς πειρασμὸν ὑπὸ τοῦ οἰκοῦντος ἐκεῖ δράκοντος καὶ ὄφρων, καὶ ἀφανίσαι αὐτὸν ταῦτα καθικετεύει. . . πρὸς τὸ σπήλαιον αὐτὸς τοῦ δράκοντος ἐρχεται, καὶ ἐν αὐτῷ κατ' αὐτοῦ τοῖς τῆς προσευχῆς αὐτοῦ βέλεσιν ἀνθοπλίζεται. Ὡνπερ μὴ φέρων τὸν ἐμπρησμὸν ὁ θῆρ εἰς τέλος ἐλιγμοῖς βιαίοις καὶ πλείστοις ἑαυτὸν συστρεφάμενος, καὶ συρτίγμασιν ἀσήμοις περιθροοῦμενος, λίαν προῖ, πάντων ὀρώντων ἔβαλεν ἑαυτὸν ἐν τῇ λίμνῃ καὶ πλοίου δίκην νηχόμενος, σὺν πλήθει τῶν ἄλλων ὄφρων

2250, σ. 352-353) ἡ ἀκόλουθη: «Μέσα 'ς τσ' αἰ-Ποστόλοι ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἅγια Τράπεζα λένε ὅπως ἔχουσε φίδια κλεισμένα σὲ δυὸ πηγάδια. Δὲν ἀποφασίζουσε νὰ τ' ἀνοίξουσε ποτέ. Σκιάζονται. Ἔνα εἶναι μὲ φίδια κι ἄλλο μὲ λεφτά. Δὲν ξέρουσε ποῖο εἶν' ἀπὸ τὰ δύο μὲ λεφτά κ' ἔτσι τ' ἀφίνουσε». Ἡ παράδοση αὐτὴ εἶναι ὁμῶς εὐρύτερα γνωστὴ καὶ ὁποσδήποτε φαινομενικὰ μόνον σχετικὴ μὲ τίς προηγούμενες.

1. Migne, PG 116, στ. 69. Τὸν βίο ἀπλοποιημένο ἔχει καταχωρίσει στὸ Νέο Παράδεισο ὁ Ἀγάπιος Λάνδος (Νέος Παράδεισος, ἦτοι λόγοι διάφοροι καὶ βίοι ἁγίων ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος εἰς τὴν κοινὴν ἡμετέραν διάλεκτον μεταφρασθέντες μὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νεωστὶ δὲ τυπωθέντες εἰς κοινὴν τῶν Ὀρθοδόξων ὠφέλειαν, μετὰ τοῦ προσήκοντος πίνακος. Ἐνετίησιν 1790, σ. 152 - 164. Ἡ παράδοση, σ. 161).

πρός τῆ κατά νότον κειμένη ξηρᾶ καὶ τοῖς παρακειμένοις ταύτῃ ὄρεσιν ἐξιῶν ἠφαν-
τώθη»¹.

Σε τρίτο τέλος παλαιὸ βίο τοῦ ἁγίου, ποῦ ἔχει συντεθῆ ἀπὸ κάποιον μοναχὸ
Πέτρο, ἀναφέρεται ὅτι «ἦν γὰρ ἐν τινι μέρει τοῦ νησίου κατοικῶν δράκων φοβερῶ-
τατος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν νῆσον πλήθος εἶναι ἀναριθμητῶν ὄφρων»,
τελικὰ ὅμως γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Θάσου μόνον ἀπὸ τὸν δράκοντα:
«Ὡς δ' ἦσθετο ὁ δράκων τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου, ἤρξατο στεροτέραις συστρο-
φαῖς καὶ βιαίοις συρίγμασι πάντα δονεῖν τὰ ἐκεῖσε· περὶ δὲ τὸ αὖγος τῆς ἡμέρας,
ἀνισχύοντος ἤδη τοῦ ἡλίου, ὡς ὑπὸ πυρὸς ἐλαυνόμενος, πάντων θεωρούτων, ἔβαλεν
ἑαυτὸν ἐν τῇ λίμνῃ, καὶ ταύτην διαπεράσας πρὸς τὴν ἠπειρον γενόμενος ἄφαντος
γένονεν»².

Διώκτης τῶν φιδιῶν στὴν Ἀστυπάλαια θεωρεῖται σήμερον ὁ ἅγιος Ἀνθιμος,
ιδρυτὴς τὸν 18ο αἰ. μοναστηριοῦ ἀνδρῶν στὸ Καστελλόριζο καὶ γυναικῶν στὴν
Ἀστυπάλαια³.

Κατὰ μία παράδοση ἢ μὴ ὑπαρξὴ φιδιῶν καὶ ἄλλων ἐρπετῶν στὸ νησί ὀφείλε-
ται σὲ σχετικὴ κατάρα τοῦ ἁγίου⁴. Πιὸ συγκεκριμένα «στὸν παλιὸ καιρὸ ἦταν ἕνας
Τουρκοκς κ' ἕνας Ἀστροπαλίτης καὶ οἱ δυὸ καπεταναῖοι. Ἐβαλε στοίσημα ὁ Ἀστρο-
παλίτης καπετάνιος μὲ τὸν Τουρκοκ καπετάνιο, πῶς δὲν ζοῦνε οἱ ὄφιδες στὸ νησί,
γιατὶ ἕνας παλαιὸς ἅγιος, ὁ Ἀνθιμος, καταρῆστηκε νὰ μὴν ὑπάρχη ὄφις πάνω στὴν
Ἀστυπάλαια καὶ ὄφιδες νὰ εἶναι οἱ ἀνθρώποι, ὅπως τσ' εἶναι. Λοιπὸ ὁ Τουρκοκς ἐν
τὸ πιστεψε τσαὶ βάλαν τὸ στοίσημα τσ' ἤφερε μιὰ κάσα ὄφιδες ἀπὸ τὸ Πετρούμι
(Ἀλικαρνασσός). Ἀμα τσ' ἤβγαλε ὄζω στὸν ἄμμο ἐντὸς ἐψοφήσανε οὐλτσι (= ὄλοι)»⁵.

Κατὰ παραλλαγὴ τῆς διηγῆσεως «Στὴν Ἀστροπαλιὰ δὲν ἔχει φίδια, γιατί
εἶναι ὁ ἅγιος Ἀνθιμος. Ἐκεῖ ἕνα καίκι μιὰ φορὰ ἔφερε ξύλα ἀπὸ ἕνα ἄλλο μέρος καὶ
κάτω ἀπὸ ἕνα ξύλο εἶχε ἕνα φίδι καὶ μόλις βγάλαν ὄζω τὸ ξύλο, ἔπεσε κάτω ψόφιο»⁶.

Σύμφωνα μὲ ἄλλη παράδοση «γιατὰ τὰ φίδια καὶ ὁ Θεὸς τοῦ ἔδωσε τὴ χάρη

1. ActaSS Novembris II, 1, Bruxellis 1894, σ. 360-361.

2. Ὁ. π., σ. 405-406.

3. Βλ. Ἀχιλλέως Διαματάρρα, Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐν Μεγίστῃ μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου, Δελτ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐταιρ. 5 (1896-1900), σ. 254-255.

4. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἀστυπάλαιαν, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 9-10 (1955-57), σ. 410.

5. ΚΛ, χφ. 2248, σ. 158 (1957).

6. ΚΛ, χφ. 2892, σ. 401 (Νικεῖα Νισύρου, 1964).

(ένν. τοῦ ἁγίου Ἀνθίμου), ἐπειδὴ ἦταν καὶ τυφλὸς καὶ συνεχῶς εἶχε κίνδυνο, νὰ ἔχη τὴ δύναμη νὰ νεκράνη καὶ νὰ διώχνη τὰ ἔρπετά¹.

Κατ' ἄλλη πάλι παραλλαγή «ἐνα φίδι δάγκασε τὸν ἅϊ Ἀνθιμο καὶ αὐτὸς τὰ καταράστηκε καὶ ψοφῆσαν ὄλα. Ἐμειναν μόνο στὰ νησάκια τῆς Ἀστυπαλιᾶς, γιὰτὶ ὁ ἅϊς καταράστηκε μόνο ὅσα ἦταν ἐπάνω στὸ νησί τῆς Ἀστυπαλιᾶς. Γι' αὐτὸ ὑπάρχουν ἄφθονα ἄλλοῦ, αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ βλάψουν τὸν ἄνθρωπο, ἅμα εἶναι τὸ κόνισμα τοῦ ἅϊ Ἀνθιμου»².

Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη διήγηση, τὰ φίδια ἐξαφανίσθηκαν ἀπὸ τὸ νησί ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Ἰωάννη τοῦ Εὐαγγελιστῆ. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἀναφέρει εἰδικώτερα ὅτι σὲ σπήλαιο τοῦ νησιοῦ, ὀνομαζόμενο «δρακοντόσπηλιο», ὑπάρχουν ἐπάνω σὲ σταλαγμίτη λίθο αὐλάκια, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ἔχουν προέλθει ἀπὸ πέλμα δράκοντα, πού κατοικοῦσε παλαιότερα μέσα στὸ σπήλαιο. Αὐτὸς ἔκανε ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν πλοίων, πού παρέπλεαν τὶς ἀκτὲς τοῦ νησιοῦ καὶ κατέτρωγε τὰ πληρώματά των, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ποιμνίων τοῦ νησιοῦ, τὰ ὁποῖα κατασπάραιζε. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀστυπάλαιας ἤλθαν σὲ ἀπόγνωση καὶ μπροστὰ στὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἐγκαταλείψουν τελείως τὸ νησί ἀπευθύνθηκαν στὸν Ἀπόστολο καὶ Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη στὴν Πάτμο μὲ τὴ παράκληση νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν κίνδυνο. Αὐτὸς ὁμως μὴ μπορώντας ἀπὸ τὰ γερατειὰ νὰ μετακινηθῆ, ἀπέστειλε στὴν Ἀστυπάλαια ἕνα ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του. Ὁ τελευταῖος διάταξε τοὺς κατοίκους νὰ συγκεντρώσουν ξύλα καὶ φρύγανα. Ὁ ἅγιος ἐμφανίσθηκε. Τὸν ἀκολουθοῦσε δαγκώνοντας τὸ ραβδί του ὁ δράκοντας, τὸν ὅποιο ἀκολουθοῦσαν τὰ φίδια καὶ οἱ σκορπιοὶ καὶ κάθε δηλητηριῶδες ἔρπετό καὶ ἔντομο πού ὑπῆρχε στὸ νησί. Κατὰ προτροπὴ πάλι τοῦ ἁγίου οἱ κάτοικοι τῆς Ἀστυπάλαιας ἔβαλαν φωτιά στὸ σωρὸ τῶν ξύλων καὶ φρυγάνων καὶ ἐπάνω στὴν πυρὰ αὐτὴ ρίχθηκαν μὲ προσταγὴ του καὶ ὁ δράκοντας καὶ τὰ λοιπὰ φίδια καὶ οἱ σκορπιοὶ. Ἀπὸ τότε κανένα ἀπὸ τὰ ζῶα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει στὸ νησί³.

Κατὰ παράδοση τέλος ἀπὸ τὴ Σύμη γιὰ τὸν ἅγιο πάλι Ἀνθιμο, ἡ ὁποία ὁμως φαίνεται ὅτι ἔχει διαπλασθῆ ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν παραδόσεων τῆς Ἀστυπάλαιας «Ὁ ἅϊς Ἀνθιμος εἶναι ἀόματος καὶ τοῦ ἴδωσε ὁ Θεὸς τὴ χάρη νὰ κάμνη

1. Ἀ ν ν η ς Π α π α μ ι χ α ῆ λ, Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Σύμης καὶ Χίου, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 15-16 (1962-63), σ. 39.

2. Ὁ. π. Πρβλ. καὶ Χ α ρ α λ. Δ η μ. Φ α ρ ἄ ν τ ο υ, Τὰ «τραγοῦδια τῆς τούρνας» ἐξ Ἀστυπαλαίας Δωδεκανήσου, Ἑλληνικὴ Ψυχὴ, Λαογραφικὴ Ἐπιθεώρηση 2, τεύχ. 40 (1972), σ. 34-35.

3. Βλ. ἄρθρ. «Ἀστυπάλαια, ἐχθρὰ τοῖς ὕφαισι» στὸ περ. Φωνὴ τῆς Δωδεκανήσου 1, τεύχ. 9 (Ἀθῆναι 1923), σ. 4-5.

τά έρπετά να μη δακοῦν, γιατί αὐτὸς ἔτσι ὅπως ἦταν ἀόμματος τὸν δακοῦσαν τὰ έρπετά. Γι αὐτὸ κι ὁ Θεὸς τοῦ ἔδωσε τὸ χάρισμα νὰ κάμνη τὰ έρπετά νὰ μη δακοῦν. «Ὅπου ἔχει έρπετά, βάζζουμε τὸ κονισματάκι τοῦ αἰ Ἄνθιμου καὶ δὲν δακοῦν»¹.

Πολὺ ἐνδιαφέρουσες σχετικὲς εἰδήσεις ἔχομε ἀπὸ τὰ Ψαρά. «Στὰ Ψαρά ἄγρια ζῶα, δηλ. ἀλεπούδες, κουνάβια, δὲν ὑπάρχουν οὔτε καὶ έρπετά. Γιὰ τὰ φίδια πολλὰ διηγοῦνται οἱ γεροντότεροι. Ἡ προφορικὴ παράδοση ἔχει διασώσει, ὅτι τὸ νησι ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰ φίδια διὰ θαύματος. Ἐὰν δὲ τυχὸν μὲ τίς κουφάλες τῶν δένδρων, πού τὸ κύμα ἀποβάλλει εἰς Ψαρά, μεταφερθοῦν φίδια, αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν, ἀλλὰ ψοφοῦν εὐθὺς ὡς ἀποβιβασθοῦν στὴ ξηρά.

Ἐπὶ πῆρχαν, λέγουν οἱ γεροντότεροι, πολλὰ φίδια, πού κάποτε, ὅταν ἓνας παπᾶς πῆγε νὰ λειτουργήσῃ σ' ἓνα ἐξωκλήσι Ἁγία Κιουρά (Ἁγία Ματρῶνα), ἀντελήφθη ἓνα φίδι μέσα στὸ Δισκοπότηρο. Τὸ κατηράσθη τότε καὶ ἔκτοτε, ὡς διὰ μαγείας, ἐξηφανίσθησαν.

Πολλοὶ ξένοι, πού ἐπισκέπτονται τὰ Ψαρά, παίρνουν χῶμα ἀπὸ τὸ ἀναφερόμενον ἐξωκλήσι, τὸν «φιδόλακκον», καὶ τὸ μεταφέρουν σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅπου παραδόξως ἐξαφανίζονται τὰ φίδια ἀπὸ τὰ σπίτια, στὰ ὅποια τὸ τοποθετοῦν ἢ τὸ σκορποῦν. Τοῦτο τὸ διεπίστωσε καὶ ὁ γράφων τίς γραμμὲς αὐτέες. Ἀφ' ὅτου ἐτοποθέτησε στὶς τέσσαρες γωνιὲς τοῦ πατρικοῦ τοῦ σπιτιοῦ τὸ φιδόχωμα, φίδι δὲν ἐνεφανίσθη. Ὅταν κατόπιν ἐπεσκευάσθη καὶ τὸ φιδόχωμα ἐσκορπίσθη, ἤρχισαν πάλιν νὰ ἐμφανίζονται τὰ φίδια»².

Προστάτης ἀπὸ τὰ φίδια τῶν κατοίκων τοῦ μικροῦ νησιοῦ τοῦ Ἰονίου πελάγους Καστοῦ θεωρεῖται ὁ ἅγιος Ἰωάννης (24 Ἰουν.). «Λένε πὼς τὰ φίδια στὸν Καστὸ δὲν ἔχουν δηλητήριο καὶ γι' αὐτὸ, ἂν σὲ δαγκάσουν, δὲν παθαίνεις τίποτε. Αὐτὸ τὸ ἀποδίδουν στὸν «ἅγιο»³.

Κατὰ παράδοση ἀπὸ τὴν Ἰκαρία σὲ κάποια τοποθεσία τοῦ νησιοῦ «δὲν δαγκῶνουν οἱ σκορπιοὶ καὶ τὰ φίδια. Λένε πὼς αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, πού βρῖσκεται ἐδῶ στὴν τοποθεσία Μόρσακας κάτω ἀπὸ τὸ Φύτρον ὄρος»⁴.

Ἡ παράδοση τέλος ἀναφέρει ὅτι ἡ Κύπρος ἐρημώθηκε καὶ κατόπιν γέμισε μὲ φαρμακερὰ φίδια. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή της στὸ νησι ἡ ἁγία Ἐλένη «προχωρώντας

1. Βλ. Ἄννης Παπαμιχαήλ, ὁ. π., σ. 37, ἀρ. 3.

2. Δημ. Γρ. Σπανοῦ, Ψαριανὴ λαογραφία, Ἀθῆναι 1962, σ. 76.

3. Μενελάου Καραμεσίνη, Ἀη-Γιάννης Καστοῦ, Ἑλληνικὴ Ψυχὴ, ὁ. π. 2, τεῦχ. 40 (1972), σ. 63.

4. ΚΑ, χφ. 2449, σ. 20 (1962).

κατά τὸ Σταυροβούνι, βρῆκε τρομερές δυσκολίες. Σκέφτηκε τότε νὰ βάλῃ φωτιά, νὰ καοῦν οἱ θάμνοι καὶ τὰ ἀγριόδεντρα, γιὰ νὰ καοῦν μαζὶ καὶ τὰ φίδια. . . "Ἐτσι μπόρεσε νὰ προχωρήσῃ ὡς τὸ Σταυροβούνι"¹.

Τὰ εἰδικώτερα θεματικὰ στοιχεῖα τῶν παραδόσεων, ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν, ὅσα τουλάχιστον ἀναφέρονται, γιὰτὶ σὲ πολλές παραδόσεις λείπουν οἱ σχετικὲς λεπτομέρειες, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Α'. Στὰ νησιά Κρήτη, Παξούς, Θάσο, Ἴαστυπάλαια, Ἰκαρία, Ψαρά, Καστὸ καὶ Κύπρο δὲν ὑπάρχουν δηλητηριώδη ἔρπετά, θηρία ἢ ἄλλα ἄγρια καὶ ἐπικίνδυνα ζῶα (λύκοι, ἀρκοῦδες, κλπ.), τὰ ὁποῖα κάποτε ζοῦσαν σ' αὐτὰ σὲ ἀφθονία καὶ ἀποτελοῦσαν ἄλυτο πρόβλημα γιὰ τοὺς κατοίκους.

Β'. Ἀπὸ τὴ μάστιγα αὐτὴ ἀπαλλάχθηκαν τὰ νησιά ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο (Κρήτη [4 παραδ.], Παξοί), τοὺς μαθητές του Τίτο (Κρήτη), Γάιο (Παξοί), μαθητὴ τοῦ Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη (Ἰαστυπάλαια), τοὺς Ἀποστόλους γενικὰ (Παξοί), τὸ Χριστὸ (Κρήτη), τὸν ἅγιον Ἰωαννίκιον (Θάσος), τὸ ἅγιον Ἀνθιμο (Ἰαστυπάλαια), τὸν ἅγιον Παντελεήμονα (Ἰκαρία), τὸν ἅγιον Ἰωάννη (Καστός), ἕνα ἱερέα (Ψαρά) καὶ τὴν ἁγία Ἐλένη (Κύπρος).

Γ'. Οἱ παραπάνω ἅγιοι βρίσκονται στὰ νησιά: 1. τυχαῖα ἢ ἔνεκα* θαλασσοταραχῆς (Παῦλος, Τίτος [Κρήτη], Γάιος, Ἀπόστολοι [Παξοί,] ἅγιος Ἰωαννίκιος [Θάσος], ἁγία Ἐλένη [Κύπρος] κλπ.). 2. ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ πρόσκληση τῶν κατοίκων, γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ φίδια κλπ. (Παῦλος [Κρήτη], μαθητῆς Ἰωάννη τοῦ Εὐαγγελιστῆ [Ἰαστυπάλαια]).

Δ'. Οἱ ἅγιοι ἀπαλλάσσουν τὰ νησιά ἀπὸ τὰ φίδια, ἐπειδὴ καὶ οἱ ἴδιοι δαγκώνονται ἀπὸ αὐτὰ (Παῦλος [Κρήτη], Ἀνθιμος [Ἰαστυπάλαια]), ἐπειδὴ ἐξ αἰτίας τῶν φιδιῶν δυσχεραίνεται ἡ πορεία των (ἁγία Ἐλένη [Κύπρος]) ἢ ἀπλῶς, γιὰ νὰ εὐεργετήσουν τοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν.

1. Νεάρχου Κληρίδη, Μοναστήρια στὴν Κύπρο. Θρύλοι καὶ παραδόσεις², Λευκωσία 1958, σ. 34. Πρβλ. τοῦ ἴδιου, Ἡ ἁγία Ἐλένη στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ στὴν Κύπρο, Λευκωσία 1958, σ. 13-14 καὶ σ. 21. Γενικώτερα βλ. τὴ μελέτη μου: Ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἁγίας Ἐλένης εἰς τὴν Κύπρον, Κυπριακὸς Λόγος 12 (1980), σ. 256 κέξ. Ἄς σημειωθῇ ὅτι σφραγίδα τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ χρησιμοποιεῖται ἐναντίον τῶν δηγμάτων τῶν φιδιῶν (βλ. Κυπριανάριον, 1913 [φωτ. ἀνατ. 1978], σ. 29 [ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ ἱατροῦ Γεωργίου Ι. Σπανοπούλου] καὶ Ν. Γ. Κυριαζῆ, Δημῶδες κυπριακὴ ἱατρικὴ, Κυπριακὰ Χρονικὰ 4 [1926], σ. 28), πιστεύεται ὅτι ἀποδιώχνει τοὺς σκορπιούς (Κύπρου Χρυσάνθη, Θηριακὰ τῆς Κύπρου, Κυπριακαὶ Σπούδαί 4 [1940], σ. 41. Βλ. καὶ σ. 45, ὅπου γηθειὰ πρὸς θεραπεία ὀφιοδῆκτων μὲ ἀναφορὰ στὸν ἅγιον Λουκᾶ, ἢ ὁποῖα ὁμοῦς χρησιμοποιεῖται εὐρύτερα, ὅπως φαίνεται (βλ. A r m a n d D e l a t t e, Anecdota Atheniensia 1, 1927, σ. 83).

Ε'. Τα φίδια εξαφανίζονται ή γίνονται ακίνδυνα: 1. ύστερα από σχετική προσευχή, εύχή, εύλογία, ή κατάρα του αγίου (Παῦλος, Χριστός [Κρήτη], Ἰωαννίκιος [Θάσος], Ἀνθιμος [Ἀστυπάλαια], ἱερέας [Ψαρά]) 2. ύστερα από συμβουλή τῶν αγίων στους κατοίκους νὰ πυρπολήσουν τὰ δάση, ὅπου βρίσκονται τὰ φίδια (Παῦλος [Κρήτη], ἀγία Ἐλένη [Κύπρος]) 3. ύστερα ἀπὸ κατάκαυσή των κατὰ τρόπο θαυμαστό ἀπὸ τοὺς ἀγίους ἐπάνω σὲ σωρὸ ἀπὸ ξύλα καὶ φρύγανα (μαθητῆς Ἰωάννη [Ἀστυπάλαια]).

Σ'. Μετὰ ἀπὸ τὴν παρέμβαση τῶν αγίων φίδια ἢ θηρία δὲν μποροῦν πλέον νὰ ζήσουν στὰ νησιά, καὶ ἂν μεταφερθοῦν σ' αὐτά, πεθαίνουν, ἢ ὅσα ἀκόμη ὑπάρχουν, ἔχουν γίνεи ἀκίνδυνα (τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν παραδόσεων).

Ζ'. Τὸ χῶμα μερικῶν νησιῶν, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ των ἀπὸ τὰ φίδια, χρησιμοποιεῖται ὡς ἀντίδοτο κατὰ τοῦ δηλητηρίου τῶν φιδιῶν (Παξοί, Ψαρά). Οἱ θηριόδηκτοι θεραπεύονται, καὶ ἂν στρέψουν μόνο τὰ μάτια των πρὸς τὸ νησί, πού εὐεργέτησαν οἱ ἅγιοι (Παξοί).

Συναφεῖς πρὸς τὶς ἑλληνικὲς παραδόσεις ὑπάρχουν, ὅπως εἶπαμε, ἀρκετὲς καὶ στοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς. Οἱ παραδόσεις αὐτὲς ἀναφέρονται ἐπίσης στὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀλλὰ καὶ σὲ ἀγίους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ εἰδικώτερα θέματά των καὶ ἡ δομὴ των γενικὰ εἶναι συναφῆ μὲ τὰ θέματα καὶ τὴ δομὴ τῶν νεοελληνικῶν παραδόσεων.

Παραθέτω ἐδῶ μερικὲς μόνο ἀπὸ τὶς παραδόσεις αὐτὲς, γιατί τὸ σχετικὸ ὕλι-
 κό ἔχει ἤδη συγκεντρωθῆ σὲ μελέτες ξένων ἐρευνητῶν¹.

Ὁ ἅγιος Hilaire τοῦ Poitiers, ὅταν κάποτε ἔφθασε στὸ νησι Gallinarie τῆς Ἰταλικῆς Ριβιέρας, τὸ βρῆκε γεμάτο ἀπὸ φίδια. Τὰ φίδια εξαφανίσθηκαν μόλις πλησίασε ὁ ἅγιος. Αὐτὸς ἔμπηξε στὸ μέσο τοῦ νησιοῦ ξύλινο στῦλο καὶ διέταξε τὰ φίδια νὰ μὴ περάσουν πιά τὸ ὄριο αὐτό.

Ὁ ἅγιος Ὀνορέατος χρησιμοποίησε ἓνα πιὸ δραστικὸ μέσο. Ὅταν ἔφθασε σὲ νησί τῆς γαλλικῆς Ριβιέρας καὶ τὸ βρῆκε γεμάτο ἀπὸ φαρμακερὰ φίδια, ἐπικατέστηκε τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ὅποτε ἡ θάλασσα πλημμύρισε τὸ νησι καὶ ἐπνιξε

1. Βλ. κυρίως: Alexander H. Krapp, St. Patrick and the snakes, *Traditio, Studies in ancient and medieval history, thought and religion*, 5 (1947), σ. 323 κέξ.·
 Alfons A. Barb, *Der Heilige und die Schlangen*, *Mitteilung der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 82 (1953), σ. 1 κέξ. καὶ Robert Wildhaber, *Beda Venerabilis and the snakes*, *Folklore Today*, τμ. τόμος Dorson, 1976, σ. 497 κέξ.

τά φίδια. "Όταν υποχώρησαν τὰ νερά, ἴδρυσε ἐκεῖ τὸ μοναστήρι του. Ἐπὶ τότε δὲν ὑπάρχουν στὸ νησί ἐρπετὰ οὔτε ἄλλα δηλητηριώδη ζῶα.

Ἐὶς ὁ ἅγιος Maudés ζήτησε ἀπὸ τὸ Θεὸ ὡς ἰδιαίτερη χάρη, ἡ γῆ τοῦ νησιοῦ Maudés στὴ βόρεια ἀκτὴ τῆς Βρετανίας νὰ ἔχη τὸ προνόμιο νὰ εἶναι στὸ διηνεκὲς ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ φίδια. Ἐτσι ἐξηγεῖται ἡ ἔλλειψη αὐτῶν τῶν ζῶων ἀπὸ τὸ νησί καὶ τὸ ὅτι λίγο χῶμα τοῦ τόπου, ἀρκεῖ, γιὰ νὰ τὰ σκοτώσῃ¹.

Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παράδοση γιὰ τὸν ἅγιο Πατρίκιο, ποὺ ἀπάλλαξε τὴν Ἰρλανδία ἀπὸ τὰ ἐρπετὰ καὶ τὰ φαρμακερὰ φίδια. Οὔτε ἐρπετὰ ὑπάρχουν ἀπὸ τότε στὸ νησί οὔτε δηλητηριώδη φίδια μποροῦν νὰ ζήσουν ἐκεῖ. Γιατὶ καὶ μόνο ἡ ὄσμη τοῦ ἀέρα τῆς γῆς θανατῶνει κάθε ἐρπετό, ποὺ θὰ πλησιάσῃ τὸ νησί. Ἐπίσης βλα τὰ πράγματα στὸ νησί εἶναι ἀντίδοτα στὸ δηλητήριον τῶν φιδιῶν.

Ἡ παράδοση αὕτη εἶναι γνωστὴ στὴν Ἰρλανδία ἀπὸ τὸ 731, ἀφοῦ περιλήφθηκε στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους τοῦ Beda Venerabilis. Ἐπὶ τότε μνημονεύεται σὲ δημοσιεύματα τοῦ 12ου καὶ 13ου αἰ. Τέλος περιλήφθηκε στὴν περίφημη *Legenda aurea* τοῦ Jacobus de Voragine, ποὺ γράφτηκε τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 13ου αἰ. στὴ λατινικὴ γλῶσσα καὶ μεταφράστηκε σύντομα σὲ πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλῶσσας. Ἐπειδὴ τὸ βιβλίον αὐτὸ διαβαζόταν εὐρύτατα ἀπὸ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, συνετέλεσε πολὺ, ὅπως φαίνεται, στὴ διάδοση πολλῶν θρησκευτικῶν ἰδίως παραδόσεων², ὅπως ἡ παραπάνω, ἀπὸ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε καὶ σχετικὸς εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ ἁγίου³.

Γενικὰ τὸ ὑλικὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν παραδόσεων προέρχεται ἀπὸ νησιὰ τῆς δυτικῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τὴν Ἰρλανδία πρὸς βορρᾶ καὶ ἀκόμη βορειότερα. Σπανιώτατα προέρχονται οἱ παραδόσεις ἀπὸ χερσονήσους ἢ ὀπωσδήποτε ἀπομονωμένους τόπους καὶ ποτὲ ἀπὸ ἡπειρωτικὰ διαμερίσματα τῶν χωρῶν, στὶς ὁποῖες ἀνήκουν⁴. Σχετικὰ παρατηρεῖ πολὺ σύντομα ὁ Sébillot ὅτι νησιὰ εἶναι

1. Τὶς παραδόσεις αὐτὲς καθὼς καὶ ἄλλες γαλλικὰς βλ. στὸν Paul Sébillot, *Le folk-lore de France* 2, 1905, σ. 81-82· 3, 1906, σ. 262. Πρβλ. καὶ Robert Wildhaber, ὁ. π., σ. 500.

2. Βλ. Robert Wildhaber, ὁ. π., σ. 497-498.

3. Βλ. Alfons A. Barb, ὁ. π., σ. 13.

4. Ὁ περιγρηγῆς Juan Ceverio de Vera, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴν Κρήτη τὸ 1595 ἐξετάζει συγκριτικὰ τὸ νησί μὲ τὶς Καναρίους νήσους καὶ ἀναφέρει ὅτι καὶ στὰ δύο δὲν ὑπάρχουν δηλητηριώδη ζῶα (βλ. στοῦ Ἐλεὺθ. Πατάκη, ὁ. π., σ. 65). Τὸ θέμα αὐτὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν νησιῶν (ἢ χερσονήσων) ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη ἐρπετὰ ὄχι ἀπὸ ἁγίους ἀλλὰ ἀπὸ εὐφυεῖς ἄνδρες ἢ γυναῖκες εἶναι διαδεδομένο στὰ δανικὰ νησιὰ (βλ. Chr. Blinkenberg, *Rhodische Ur-völker*, *Hermes* 50 [1915], σ. 290) κ. ἄ.

τά καταφύγια μερικών επικινδύνων ζώων. Μερικά από αυτά τα νησιά έχουν άπαλλαχθή από τον κίνδυνο κάτω από θαυμαστές συνθήκες, υπάρχουν δὲ και πολλά, όπου τὰ ζῶα αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν¹.

Τὸ θέμα ὅμως ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἐρμηνεία καὶ μάλιστα ἱστορική. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ μόνον τὸ σχετικὸ ὕλικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, τόσο τὸ σύγχρονο ὅσο καὶ τὸ προερχόμενον ἀπὸ τὴν ἀρχαία γραμματεία, μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ποικιλία του—τὸ ὅποιο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγνοοῦν οἱ ξένοι ἐρευνητὲς—μπορεῖ, ὅπως πιστεύω, νὰ τὸ διαφωτίσει. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς νεοελληνικὲς παραδόσεις, πού ἔχουν ἤδη παρατεθῆ, τόσο τὰ ὀνόματα, πού ἔχουν καμμιά φορὰ ἀποδοθῆ σὲ μερικὰ νησιά, ὅσο καὶ συναφεῖς διηγήσεις, πού σχετίζονται μ' αὐτά, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ γιὰ τὶς ὑπάρχουσες σχετικὲς ἀντιλήψεις.

Συγκεκριμένα ἡ Τῆνος, σύμφωνα μὲ μιὰ νεώτερη παράδοση, πού μπορεῖ νὰ ἀπηχῆ μιὰ ὅμοια ἀρχαία, λέγεται καὶ Φιδουῦσσα, «γιατ' εἶχε πολλὰ φίδια»². Τὸ νησί ἦταν ἀκατοίκητο «κ' εἶχε μεγάλα ρουμάνια καὶ πολλὰ θηρία. . .». Δύο βασιλόπουλα πού ἐξορίσθηκαν σ' αὐτὸ «ἠβάλαν φωτιά στὰ ρουμάνια, κι ὅσο καιρόνταν τὰ ρουμάνια, τὰ φίδια ἠσφυρίζαν κ' ἠφεῦγαν στὰ βουνά»³.

Φιδουῦσσα ἐπίσης λέγεται μικρὸ νησί κοντὰ στὴν Ἀστυπάλαια⁴.

Ὁ τύπος Φιδονήσι εἶναι γνωστὸς ὡς τοπωνύμιον⁵ καὶ δηλώνει νησί γεμάτο ἀπὸ φίδια. Ἔτσι Φιδονήσια λέγονται δύο νησιά, πού βρίσκονται ἀνατολικά τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ μικροῦ νησιοῦ Διακόφτι τῶν Κυθῆρων⁶. Φιδονήσ', ὀνομάζεται τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ δύο νησιά, πού βρίσκεται στὸ στόμιον τοῦ ὄρμου τῆς Νέας Ἡρα-

1. Ὁ. π., σ. 81.

2. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 1, σ. 29, ἀρ. 44.

3. Ὁ. π., σ. 28-29, ἀρ. 44· 2, σ. 691-692.

4. Konstantin Amantos, Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen. Beitrag zur neugriechischen Ortsnamenforschung, München 1903, σ. 15 (= †Κωνσταντίνου Ι. Ἀμάντου, Γλωσσικὰ μελετήματα, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 22 [ἁ' Ἀθηνᾶ, Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Σειρὰ διατριβῶν καὶ μελετημάτων 2]), πρβλ. καὶ Κέντρ. Συντ. Ἰστ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, γφ. 690α, σ. 142 (Ἐφιδουῦσα, ἦ), ὡς καὶ τὸ ἄρθρ. ἁ' Ἀστυπάλαια, ἐχθρὰ τοῖς ὄφεισι, β. π., σ. 4.

5. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 2, σ. 181.

6. Κωνστ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου - Γεωργίου Ι. Κριτσᾶ, Δι' ἑλληνικὰ νῆσοι, ἐν Ἀθήναις 1911, σ. 121. Πρβλ. καὶ σ. 116, καθὼς καὶ Κυθῆρ. Ἐπετ. 1 (1909), σ. 8.

κλίτσας¹. Φιδονήσι ονομάζεται και τὸ νησί Λεύκη ἢ Λευκή ἢ Ἀχιλλέως νῆσος τῶν Ἀρχαίων².

Τέλος Φιδόνησα ὠνόμαζαν και τὰ νησιά Ὀθωνοὶ Κερκύρας. «Οἱ πειραταὶ ὅταν ἤρθαν ἐδῶ, εὐρήκανε τόσα φίδια, πού δὲν μπορούσανε νὰ σταθοῦνε σὲ σα- ντήρι»³.

Ὁ Buodelmonti, χρησιμοποιώντας πιθανῶς παλαιότερῃ του πηγῇ, παράγει τὸ ὄνομα τοῦ νησιοῦ τῶν Κυκλάδων Ἀνάφης (φέρεται μὲ τὸν τύπο Ἀναφιδός) ἀπὸ τὸ α στερητικὸ και ὄφιν. «Πρὸς ἄρκτον και ἡ καλουμένη Ἀναφιδός», γράφει, «νῆσός ἐστιν, ἥτις ἀπὸ τοῦ μὴ ἔχειν ὄφεις ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπωνυμίας, ἀπὸ τοῦ α στερη- τικοῦ μορίου δηλονότι και τοῦ ὄφιν». Και προσθέτει: «οὐ μὴν ἀλλὰ και ἐάν τις εἰς ταύτην ὄφιν κομίση τις, εὐθύς θνήσκει· και τὸ δὴ μέγιστον ὡς εἰ χοῦν κομίση τις ἐντεῦθεν ἀλλαχοῦ και μετ' αὐτοῦ κύκλον ποιήσας θήσῃ ἐντὸς ὄφιν, ἀπόλλυται εὐ- θύς»⁴.

Ὁ ἴδιος περιηγητῆς γράφει γιὰ τὴν Κεφαλληνία: «Εὐρίσκονται δὲ και ἀσπί- δες ἐκεῖ πολλαί, ἐρπετὰ θανατηφόρα, ἅπερ, αἰσθόμενα τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος θερμότητος, ὑπνώττουσι μετ' ἀνθρώπων, μηδαμῶς αὐτοὺς βλάπτοντα»⁵.

Τέλος ὁ Ἰταλὸς λόγιος Thomaso Porcacci (β' ἡμισυ 16ου αἰ.) γράφει γιὰ τὴ Σκῦρο ὅτι εἶναι ὄρεινῃ και γεμάτῃ ἀπὸ δάση, ἀλλ' ἔρημῃ ἔνεκα τῆς πληθώρας τῶν ἀγρίων θηρίων. Ἡ μαρτυρία του ὁμως δὲν θεωρεῖται ἀξιόπιστῃ⁶.

Πλουσιώτατο εἶναι τὸ ἀντίστοιχο ὕλικὸ ἀπὸ τὴν ἀρχαία γραμματεία. Ἔτσι

1. ΙΛ, χφ. 864, σ. 157 και 124.

2. Μελετίου, Γεωγραφία παλαιὰ και νέα, β' ἐκδ. ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ, ἐν Βενετία, 1807, 2, σ. 59, Κωνστ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου - Γεωργίου Ι. Κριτσᾶ, δ. π., σ. 58.

3. ΚΑ, χφ. 2344, σ. 467 (1960).

4. Buondelmonti (Legrand), σ. 59, ἀρ. 41. Στὸν περιηγητῆ παρατηρεῖται γενι- κώτερη τάση πρὸς ἐτυμολόγηση τῶν ὀνομάτων τῶν νησιῶν (βλ. στὸ ἴδιο ἔργο σ. 5, 11, 13, 19, 23, 25, 35, 37, 76 κ. ἄ.). Κατὰ τὸν Δ η μ. Π. Π α σ χ ἄ λ η (ἄρθρ. Ἀνάφη, ΜΕΕ (Πυρσός) 4, στ. 618) ἀλέγεται ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς Ἀνάφης εἶναι τοιοῦτον, ὥστε δὲν ἔμπορουν νὰ ζήσουν ἐρπετὰ. Καὶ πράγματι εἶναι παρατηρημένον ὅτι εἰς τὴν Ἀνάφην δὲν ὑπάρχουν ὄφεις».

5. Ὁ. π., σ. 10, στ. 18-21.

6. Βλ. σχετικὰ Ξενοφῶντος Ἄ. Ἀντωνιάδη, Ἡ Σκῦρος στοὺς περιηγητῆς και γεωγράφους (1400-1900), Ἀθήνα 1977, σ. 57-58 (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, παράρτημα τοῦ ΚΑ' τόμου). Κατὰ προφορικὲς πληροφορίες μου ἀπὸ τοὺς Σκυριανοὺς βοσκούς Γ. και Μαντζ. Φτούλη ὑπάρχουν στὴ Σκῦρο πολλὰ φίδια, τὰ ὅποια ὁμως δὲν εἶναι δηλητηριώδη... τὰ ἔχουν δέσει κάποια γριά ἢ κάποιος ἄλλος. Τὰ φίδια ὁμως ἔχουν λιγοστέψει, γιατί ἔχουν βάλει φωτιά στὰ δάση.

μερικά από τὰ ἑλληνικά νησιά προσέλαβαν τὴν ὀνομασία 'Οφιοῦσσα¹, κτθ., στὰ ἴδια δὲ νησιά ἢ καὶ σὲ ἄλλα περιφερόνταν διηγήσεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ στὸ ἔδαφος τῶν πολλῶν φιδιῶν. Συγκεκριμένα 'Οφιοῦσσα ὠνομάσθηκε:

1. 'Η Ρόδος, πρὶν μάλιστα πάρη τὸ σημερινό της ὄνομα², «διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὄφρων»³. "Ὅπως ἀναφέρει ὁ 'Ηρακλείδης ὁ Ποντικός, «'Ρόδον τὴν νῆσον τὸ παλαιὸν κεκρούφθαι λέγουσιν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἀφανῆναι δὲ ὕστερον ξηρανθεῖσαν. 'Ἐκαλεῖτο δὲ 'Οφιοῦσσα διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνότων ὄφρων»⁴.

2. 'Η Τῆνος⁵. 'Αλλιῶς καὶ 'Οφιοέσσα, παραδιδόταν δὲ ὅτι οἱ ὄφεις τοῦ νησιοῦ «πικροὶ γίνονται», οἱ «σκορπίοι δεινοὶ» κτλ.⁶ 'Η ἔκφραση «Τήνια κακὰ» χρησιμοποιούνταν παροιμιακὰ «ἐπὶ τῶν ἄγαν δυσχερῶν» ὅτι ἐν Τήνω τῇ νήσῳ ὄφεις πικροὶ⁷. «Τήνια» δὲ κατὰ τὸν 'Ησύχιο λεγόταν ἡ ἔχιδνα⁸.

3. 'Η Κύθνος⁹.

4. Τὸ νησί Formentera στὴ νότια ἀκτὴ τῆς 'Ισπανίας, ἡ μικρότερη ἀπὸ τὶς δύο Πιτυ ὕσες¹⁰.

5. Μικρὸ νησί κοντὰ στὴν Κρήτη¹¹, πιθανῶς μπροστὰ ἀπὸ τὸν κόλπο Καλοῖ Λιμένες¹².

1. Βλ. κυρίως Pape-Benseler, Wörterbuch der griechischen Eigennamen, 1884, λ. 'Οφίουσα, καθὼς καὶ τὰ ἐπὶ μέρους ὀνόματα τῶν νησιῶν, Pauly-Wissowa, RE XVIII, 1 (1939), στ. 663-665, λ. Ophiusa, Ophiussa.

2. Σ τ ρ ά β., Γεωγρ. 14, 2, 7 (653 [σ. 912 Meineke]), Σ τ έ φ. Β υ ζ., λ. Ρόδος, Plin., Nat. hist. 5, 132 (Ian-Mayhoff), Εὐ σ τ α θ ί ο υ, 'Υπομνήματα εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν, στ. 504 (Bernhardy 1, σ. 197). Πρβλ. καὶ 'Υ γ ί ν., 'Αστρον. 2, 14.

3. 'Η σ ύ χ., λ. Ρόδος (Latte).

4. 'Η ρ α κ λ., Περὶ πολιτειῶν 33 (FHG 2,222, Müller). 'Ἐτσι ἀναφέρεται ἡ Ρόδος ἀπὸ διαφόρους ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, "Ἐλληνες καὶ Λατίνους, ὅπως οἱ Εὐσέβιος, 'Ορόσιος, 'Ιερώνυμος, 'Αμμιανὸς Μαρκελλίνος καὶ Beda Venerabilis (βλ. I o a n n i s M e u r s i, ὁ. π., Rhodus, sive, De illius insulae, atque urbis, rebus memoratu dignis, σ. 4-5· πρβλ. καὶ C h r. B l i n k e n b e r g, ὁ. π., σ. 298).

5. Σ τ έ φ. Β υ ζ., λ. Τῆνος, Plin. Nat. hist. 4, 65.

6. Βλ. πρόχειρα τοῦ Ν. Γ. Π ο λ ί τ η, Παραδόσεις 2, σ. 691-692.

7. Βλ. Δ ι ο γ ε ν. III, 78, στὸ Corp. Paroem. Graec. (CPG) II, 49 μαζί με τὶς σημειώσεις ἀπὸ τοὺς ἐκδότες Leutsch καὶ Schneidewin.

8. 'Η σ ύ χ., λ.

9. 'Α ρ ι σ τ ο τ., 'Αποσπ. 522 (Rose), Σ τ έ φ. Β υ ζ., λ. Κύθνος.

10. Σ τ ρ ά β., Γεωγρ. 3, 5, 1 (167 [σ. 227 Meineke]), Κ λ α υ δ. Π τ ο λ., Γεωγραφικῆς 'Υψηγήσεως 2, 6, 77 (Nobbe), Plin., Nat. hist. 3, 78.

11. Plin., Nat. hist. 4, 61.

12. Pauly-Wissowa, RE., ὁ. π., στ. 663.

6. Ἡ Χίος¹.

7. Νησί στήν Προποντίδα νότια τῆς Κυζίκου².

Ἡ Κύπρος ὠνομάσθηκε *Orhiusia arva*³ καί Ὁφιώδης⁴.

Ὁφιώδης ὠνομάσθηκε ἀκόμη ἀπό τοὺς ἀρχαίους νησί στήν Ἐρυθρὰ θάλασσα μάλιστα ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος, ἦν ἠλευθέρωσε τῶν ἐρπετῶν ὁ βασιλεὺς, ἅμα καὶ διὰ τὰς φθορὰς τῶν προσορμιζομένων ἀνθρώπων τὰς ἐκ τῶν θηρίων⁵. Γιὰ τὸ ἴδιο νησί μᾶς παραδίδει ὁ Διόδωρος ὅτι (τὸ μὲν παλαιὸν ὑπῆρχε πλήρης παντοδαπῶν καὶ φοβερῶν ἐρπετῶν, ἀφ' ὧν καὶ ταύτης ἔτυχε τῆς προσηγορίας (ἐνν. Ὁφιώδης), ἐν δὲ τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν βασιλείων οὕτως ἐξημερώθη φιλοτίμως ὥστε μηδὲν ἔτι κατ' αὐτὴν ὀραῖσθαι τῶν προῦπαρξάντων ζώων)⁶ Παρόμοια ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀγαθαρχίδης⁷.

Τέλος τὸ ὄνομα τῶν νησιῶν Ἐχινάδων ἔχει ἐτυμολογηθῆ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχεις πολλοὶ εἰσιν ἐν αὐταῖς⁸, ὅπως ἀναφέρεται στὰ σχόλια στὸ Διονύσιο τὸν περιηγητὴ (ποὺ ἐξῆσε στοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἢ μετὰ τὸν Νέρωνα).

Ἀρκετὲς ἀκόμη εἰδήσεις (ὄχι ὀνομασίες) σχετικὲς μὲ τὸ θέμα μας ἀναφέρονται σὲ διάφορα νησιά, ὅπως ὑποδηλώθηκε, καὶ μάλιστα στήν Κρήτη.

Τὰ χωρία τῶν Ἀρχαίων γιὰ τὴν Κρήτη, ποὺ παραθέτει καὶ ἐξετάζει ὁ Πλατῆκης στήν προαναφερθεῖσα μελέτη του, τὰ κατατάσσει στὰ ἀναφερόμενα: α') σὲ θηρία καὶ σαρκοβόρα ζῶα β') σὲ δηλητηριώδη καὶ ἐπιβλαβῆ ζῶα καὶ γ') στὰ εἰσαγόμενα ἀπ' ἑξῶ ζῶα. Τέλος ἐξετάζει τίς σχετικὲς ἀρχαῖες καὶ νεώτερες παραδόσεις.

Γιὰ τὴ σχέση τῶν ἀρχαίων παραδόσεων μεταξὺ των καὶ μὲ τίς νεώτερες θὰ

1. «Αὕτη ἡ Χίος εἶχε πλείστα ἐρπετά, ὡς καὶ διὰ τὸ πολύθηρον αὐτὴν εἶναι Ὁφιοῦς- (σ)αν κληθῆναι» (Σχόλια στὰ Ἀράτου, Φαινόμενα, στ. 636 [ἐκδ. Ern. Maass, σ. 461]).

2. Κλαυδ. Πτολ., Γεωγραφικῆς Ὑφηγήσεως 3, 10, 16, Στέφ. Βυζ., λ. Βέσβικος, Plin., Nat. hist. 5, 151.

3. Ovid., Met. 10, 229.

4. Νικαίνετος, τοῦ Παρθενίου, Περὶ ἐρωτικῶν παθημάτων 11, 1, πρβλ. καὶ Κυριάκου Χατζηγιάννου, Ἡ ἀρχαία Κύπρος εἰς τὰς ἐλληνικὰς πηγὰς 2, 1973, σ. 310 καθὼς καὶ Ioannis Meursi, ὁ. π. Cyprus, sive, De illius insulae rebus, et antiquitatibus, σ. 8.

5. Στράβ., Γεωγρ. 16, 4, 6 (770) (Loeb.). Βλ. καὶ Pauly - Wissowa, RE ὁ. π., στ. 643.

6. Διοδ. Σικ., Βιβλ. 3, 39, 4.

7. Φωτίου, Βιβλ. VII, σ. 178, § 82 (R. Henry, Budé).

8. Βλ. Σχόλια στὸν Διονύσιο, Geogr. Gr. Min. 2, σ. 448, στ. 24-25 (Müller).

γίνη λόγος παρακάτω. Για τις ειδήσεις γενικά παρατηρῶ ὅτι ἐκεῖνο πού ἐδῶ ἐνδιαφέρει εἶναι ὄχι τόσο, ἂν σ' αὐτὲς γίνεται λόγος γιὰ ἐρπετά, ἐπιβλαβῆ ζῶα ἢ θηρία, γιατί ὁ διαχωρισμός δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένος, ὅσο τὰ εἰδικώτερα θέματα των (μοτίβα). Τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι βασικά τρία : α') Ἄγρια, σαρκοβόρα καὶ γενικώτερα ἐπιβλαβῆ ζῶα (ἀρκοῦδες, λύκοι κλπ.), δὲν ὑπάρχουν στὸ νησί (Ψευδο-Ἄριστοτέλης, Διόδωρος Σικελιώτης, Αἰλιανός, Ἀντίγονος Καρύστιος, Πλίνιος κ.ξ.)¹. β') Ἡ ἀνυπαρξία των ὀφείλεται σὲ εὐεργεσία τοῦ Ἑρακλῆ ἢ τοῦ Δία (Διόδωρος Σικελιώτης, Αἰλιανός). γ') Ἄν τὰ ζῶα αὐτὰ εἰσαχθοῦν στὴν Κρήτη, δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν. Σύμφωνα μὲ τὸν Αἰλιανὸ μάλιστα «εἰ δὲ ἐπὶ πείρα τις ἢ ἐλέγχῃ τῆς ἐκ Διὸς χάριτος τῶν θνητίων τι εἰσαγάγοι, τὸ δὲ ἐπιφασῶσαν μόνον τῆς γῆς ἀπόλλυσθαι»².

Ἐξω ἀπὸ τὴν Κρήτη, γιὰ τὴν Ἀστυπάλαια παραδίδεται ὅτι σ' αὐτὴν «ὄφεις οὐ γίνονται»³ καὶ ὅτι «Ἄριστοτέλης ὄφειν ἐχθρὰν εἶναι τὴν Ἀστυπалаίῃων γῆν λέγει»⁴.

Στὴ Σαρδινία, κατὰ τὸν Παυσανία, «ὄφεις δὲ οὔτε οἱ ἐπὶ συμφορᾷ τῇ ἀνθρώπων οὔτε ὅσον ἀνώλεθρον αὐτῶν, οὔδὲ οἱ λύκοι τρέφεσθαι πεφύκασιν»⁵.

Ὁ Εὐφορίων (3ος αἰ. π.Χ.) «λέγει τὴν Σάμον ἐν τοῖς παλαιάτοις χρόνοις ἐρήμην γενέσθαι φανῆναι γὰρ ἐν αὐτῇ θηρία μεγέθει μὲν μέγιστα, ἄγρια δέ, καὶ προσπελάσαι τῷ δεινᾷ, καλεῖσθαι γε μὴν νηάδας. ἄπερ οὖν καὶ μόνῃ τῇ βοῇ ρηγνύναι τὴν γῆν. παροιμίαν οὖν ἐν τῇ Σάμῳ διαρρεῖν τὴν λέγουσαν «μεῖζον βοᾷ τῶν νηάδων». ὅστ' αὖ δὲ ἔτι καὶ νῦν αὐτῶν δεικνύσθαι μεγάλα ὁ αὐτὸς φησι»⁶.

Καὶ τὸ μικρὸ νησί Φάρος, πού βρίσκεται μπροστὰ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, «πάλαι ἐπεπλήρωτο ὄφειων πολλῶν τε καὶ διαφόρων», ἀπὸ τὰ ὅποια ἀργότερα ἀπαλάχθηκε⁷ (βλ. καὶ παρακάτω, σ. 34).

Τέλος ὁ Solinus γράφει γιὰ τὴν Ἰρλανδία: *Illic nullus anguis, avis rara, gens inhospita et bellicosa... nam cum ipsa nullo serpatur angue, asportata inde terra quoquo gentium invecta sit angues necat*⁸.

1. Βλ. τίς ἀκριβεῖς παραπομπές καὶ τὰ κείμενα στὴ μελέτη τοῦ Ἐλευθ. Πλατάκη, ὁ. π.

2. Αἰλ., Περὶ ζῴων 5, 2 (Loeb).

3. Ἀντίγ. Καρύστ. 11 (σ. 36, Giannini)

4. Αἰλ., Περὶ ζῴων 5, 8.

5. Παυσ. 10, 17, 12.

6. Βλ. στὸν Αἰλ., Περὶ ζῴων 17, 28. Πρβλ. σχετικὰ Ἑρακλεῖδου, Περὶ πολιτείων 10 (FHG 2, 215, Müller), Λεξ. Σοῦδα, στὸ λ. νῆϊς, λεξ. Φωτίου, λ. νῆϊς (Naber, σ. 312) καὶ παροιμ. Ἀποστόλ. IX, 51 (CPG II, σ. 473).

7. Αἰλ., Περὶ ζῴων 9, 21. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν 8, 28 [607a]) «περὶ μὲν Φάρον καὶ ἄλλους τόπους οἱ σκορπίοι οὐ χαλεποί».

8. Sol., Coll. 22, 2 καὶ 8.

Σχετικά τώρα με τις άλλες αρχαίες ειδήσεις, που έχουν τον τύπο παραδόσεων, και που είναι πιο κοντά στη μορφή και στα μοτίβα με τις σημερινές, έχω να παρατηρήσω τα ακόλουθα:

Ἡ παράδοση τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτη γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ, μὲ τὴν ὁποία ἐσχέτισε ὁ Πολίτης τὴ νεώτερη παράδοση γιὰ τὸν Παῦλο, δὲν εἶναι ἡ μοναδική. Τὴν ἐξαφάνιση τῶν ζώων ἀπὸ τὸ νησί ἀποδίδει ὁ Αἰλιανός, πού στηρίζεται σὲ παλαιότερες του πηγές, ὅχι, ὅπως ὑποδηλώθηκε, στὸν Ἡρακλῆ ἀλλὰ στὸ Δία: «*Πυνθάνομαι δὲ ἔγωγε λόγους Κρητᾶς ἄδειν καὶ διδάσκειν ἐκεῖνα πρὸς τοῖς ἤδη διηνησμένοις. δῶρον λαβεῖν τὴν γῆν τὴν Κρητικὴν ἐκ Διός, οἷα δῆπου τροφὸν καὶ τὴν κρύψιν τὴν ὑμνουμένην ἀποκρύψασαν αὐτόν, ἐλευθέραν εἶναι θηρίου πονηροῦ καὶ ἐπὶ λύμῃ γεγενημένου παντός, καὶ μῆτε αὐτὴν τίκτειν μῆτε ἔξωθεν κομισθὲν τρέφειν. καὶ τὴν μὲν ἀποδείκνυσθαι τοῦ δώρου τὴν ἰσχύν τῶν γὰρ τοι προειρημένων ἄγονον εἶναι· εἰ δὲ ἐπὶ πείρᾳ τις ἢ ἐλέγχῳ τῆς ἐκ Διὸς χάριτος τῶν ὀθνεῖων τι εἰσαγάγοι, τὸ δὲ ἐπιπαῦσαν μόνον τῆς γῆς ἀπόλλυσθαι*»¹.

Στοὺς Ἀρχαίους ὅμως ἦταν γνωστὴ καὶ ἄλλη συναφὴς διήγηση, ὁ χιακὸς μῦθος γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ὠρίωνος. Ὅπως χαρακτηριστικὰ παραδίδεται στὰ σχόλια στὰ Φαινόμενα τοῦ Ἀράτου: «*Οἰνοπίων, ὁ Διονύσου καὶ Ἀριάδνης παῖς, ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ ὤκει ταύτης βασιλεύων. αὐτὴ ἡ Χίος εἶχε πλεῖστα ἔρπετά, ὡς καὶ διὰ τὸ πολύθηρον αὐτὴν εἶναι Ὀφιοῦσ(σ)αν κληθῆναι. πρὸς χάριν τοῖνυν Οἰνοπίωνος ἦλθεν ἀπὸ Βοιωτίας ὁ Ὠρίων ἄριστος ὢν κνηγρός, ὅπως καθάρῃ τὴν νῆσον. ἔχων δὲ σὺν αὐτῷ τὴν Ἀρτεμιν κνηγοῦσαν ἀκόσμως ἐβιάζετο. ἡ δὲ κολώνη τῆς νήσου ἐποίησε διαρραγῆναι καὶ ἀναδοθῆναι τὸν Σκορπίον, ὅφ' οὗ ὁ Ὠρίων πληγεὶς ἀπόλετο. καὶ κατηστερίσθη καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Σκορπίος. ὥσπερ δὲ (ἐν γῆ), καὶ ἐν οὐρανῷ δε-*

1. Αἰλ., Περὶ ζώων 5, 2. Ὁ Αἰλιανὸς συνεχίζοντας γράφει: «*οὐκοῦν τοὺς θηρῶντας τοὺς ὄφεις ἐν τῇ πλησίον Λιβύῃ τοιαῦτα παλαμᾶσθαι. ἡμερώσαντες ἄγουσιν ἐς θαῦμα οἶδε οἱ γόνυτες τῶν δακετῶν θηρίων πολλά, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐπάγονται φόρον γῆς τῆς Λιβύσσης σφίσι τὸ ἀρκοῦν ἐς τὴν χρεῖαν... ἐς τὴν νῆσον τὴν προειρημένην ὅταν ἀφίκωνται, ὁ πρότερον κατατίθενται τὰ ζῶα, πρὶν ἢ ὑποσπεῖραι τὴν ξένην γῆν ἢν ἐπάγονται. καὶ ἐπὶ τούτοις ἀθροίζουσι τὰ πλήθη, καὶ μέντοι καὶ τοὺς ἀνοήτους τε καὶ πολλοὺς ἐκπλήττουσιν. ἕως μὲν οὖν ἕκαστον αὐτῶν κατὰ χώρον μένει σννεσπειραμένον τε καὶ ἰδρυμένον, καὶ ἐπανίσταται μὲν, οὐ μὴν ὑπερβάλλει τὴν οἰκείαν κόνιν καὶ σύντροφον, ἐς τοσοῦτον ζῆ. εἰ δὲ ἐκφοιτήσῃ ἐς τὴν ὀθνεῖαν καὶ ἐαυτῷ ξένην γῆν τὴν ἐχθαίρουσαν αὐτῷ, ἀποθνήσκει, καὶ εἰκότως». Βλ. τὸ κείμενο καὶ στὴ μελέτη τοῦ Ἐλευθ. Πατάκη, ὁ.π., σ. 66-67 καὶ 68. Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸ Διόδωρο (ὁ. π.) ὁ Ἡρακλῆς «*ταῦτα δ' ἔπραξεν ἀποσεμνύνων τὴν νῆσον, ἐν ᾗ μυθολογοῦσι καὶ γενέσθαι καὶ τραφῆναι τὸν Δία*».*

δοικῶς αὐτὸν ὁ Ὠρίων ἀεὶ φεύγει. καὶ ὅτε ἐκεῖνος ἀνατέλλει, ὁ Ὠρίων δύνει, ὅτε δὲ δύνει ὁ Σκορπίος, ὁ Ὠρίων ἀνατέλλει»¹.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι, ὅπως παραδίδουν πολλοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ μύθου ὁ Ὠρίων κυνηγοῦσε κάποτε μὲ τὴν Ἄρτεμη καὶ τὴν Λητώ ὄχι στὴ Χίο ἀλλὰ στὴν Κρήτη. Ἐπειδὴ δὲ σκότωσε δια τὰ ἄγρια ζῶα, θύμωσε ἡ Γαῖα, καὶ ἔβγαλε ἀπὸ τὰ σπλάγχχνα τῆς τὸν Σκορπίον, ποῦ σκότωσε μὲ τὴ σειρά του τὸν Ὠρίωνα². Πρόκειται δηλ. γιὰ ἄλλο ἀρχαῖο κρητικὸ μῦθο, ποῦ σχετίζεται ὅπωςδῆποτε μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ μῦθο γιὰ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸ Δία.

Μεγαλύτερη ὅμως σπουδαιότητα γιὰ τὴν περίπτωσή μας ἔχει ἄλλος σχετικὸς ἀρχαῖος μῦθος, τὸν ὁποῖο, ὅπως καὶ τὸν προηγούμενο γιὰ τὸν Ὠρίωνα, δὲν ἐπρόσεξαν ὅλοι οἱ παραπάνω ἐρευνητὲς τοῦ θέματος ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ, ὁ μῦθος δηλ. τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς Ρόδου ἀπὸ τὰ φίδια, ἀπὸ τὸν Φόρβαντα. Ὅπως παραδίδει συγκεκριμένα ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ποῦ ἀντλεῖ ἀπὸ ροδιακὲς πηγές:

«Μετὰ δὲ ταῦτα τῆς Ῥοδίας γῆς ἀνείσης ὄφεις ὑπερμεγέθεις συνέβη πολλοὺς τῶν ἐγχωρίων ὑπὸ τῶν ὄφεων διαφθαρήναι· διόπερ οἱ περιλειφθέντες ἔπεμψαν εἰς Δῆλον τοὺς ἐπερωτήσοντας τὸν θεὸν περὶ τῆς τῶν κακῶν ἀπαλλαγῆς. τοῦ δ' Ἀπόλλωνος προστάξαντος αὐτοῖς παραλαβεῖν Φόρβαντα μετὰ τῶν συνακολουθούντων αὐτῶ, καὶ μετὰ τούτων κατοικεῖν τὴν Ῥόδον· οὗτος δ' ἦν υἱὸς μὲν Λαπίθου, διέτριβε δὲ περὶ Θετταλίαν μετὰ πλειόνων, ζητῶν χώραν εἰς κατοικῆσιν τῶν δὲ Ῥοδίων μεταπεμφαμένων αὐτὸν κατὰ τὴν μαντείαν καὶ μεταδιδόντων τῆς χώρας, ὁ μὲν Φόρβας ἀνείλε τοὺς ὄφεις, καὶ τὴν νῆσον ἐλευθερώσας τοῦ φόβου, κατόκησεν ἐν τῇ Ῥοδίᾳ, γενόμενος δὲ καὶ τᾶλλα ἀνὴρ ἀγαθὸς ἔσχε τιμὰς ἡρωϊκὰς μετὰ τὴν τελετήν»³.

Παραλλαγὴ τοῦ ἴδιου μύθου ἀλλὰ μὲ ἐνδιαφέρουσες ἀποκλίσεις καὶ λεπτομέρειες παραδίδει ὁ Ρόδιος Πολύζηλος, ὅπως τουλάχιστον ἀναφέρεται στὸ ἀστρονομικὸ ἔργο τοῦ Ὑγίνου: «Polyzelos autem Rhodius hunc Phorbanta nomine demonstrat, qui Rhodiis auxilio maximo fuisse demonstratur; nam cum eorum insulam, serpentium multitudine occupatam, cives Ophiussam appellationem, et in ea multitudine ferarum draco fuisset ingenti magnitudine, qui

1. Σχόλια στὰ Ἄρατου, Φαινόμενα, στ. 636 (ἐκδ. Maass, σ. 461). Βλ. καὶ τὸ κείμενο τοῦ Ἀράτου (στ. 637 κέξ.).

2. Βλ. W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie III, 1, Leipzig 1897-1902, στ. 1044.

3. Διοδ. Σικελ., Βιβλ. 5, 58.

plurimos eorum interfecisset, et patria denique deserta carere coegisset, dicitur Phorbas, Triopae filius ex Hiscilla Myrmidonis filia natus, eo tempestate delatus, omnes feras et eum draconem interfecisse. qui cum maxime Appollini dilectus esset, locatus inter sidera dicitur, ut interficiens draconem laudis et memoriae causa videretur. itaque Rhodii quotienscumque longius a litore prodeunt classe, prius sacrificant Phorbantis adventu, ut talis eventus inopinatae virtutis accidat civibus, qualis insciunt Phorbanta futurae laudis ad sidera gloriae pertulit casus»¹.

Συναφής ἐξ ἄλλου πρὸς τοὺς προηγουμένους θὰ μποροῦσε κατὰ κάποιο τρόπο νὰ θεωρηθῆ καὶ ὁ μῦθος γιὰ τὴ γνωστὴ ἐγκατάλειψη τοῦ Φιλοκτῆτη στὴ Λῆμνο, ὅπως τουλάχιστον παραδίδεται ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο Φιλόστρατο. Σύμφωνα με τὴν παραλλαγή αὐτὴ τοῦ μῦθου οἱ Ἕλληνες δὲν ἐγκατέλειψαν ἐκεῖ τὸν ἥρωα ἐξ αἰτίας τοῦ παθήματός του «*εἰρημον τῶν θεραπευσόντων οὐδὲ ἀπερριμμένον τοῦ Ἑλληνικοῦ· πολλοὺς τε γὰρ τῶν Μελίβοιαν οἰκούντων ξυγκαταμεῖναι... ἰαθῆναι δὲ αὐτὸν αὐτίκα ὑπὸ τῆς Βώλου τῆς Λημνίας, εἰς ἣν λέγεται πεσεῖν ὁ Ἡφαιστος· ἡ δέ... ὕδρω δὲ ἰᾶται μόνον δῆγμα ἐρπετῶν*»².

Ἡ παραπάνω διεξοδικὴ ἔρευνα τῶν ἀρχαίων πηγῶν - στὶς ἴποῖες, ὅπως εἶδαμε, γίνεται λόγος γιὰ τὴν πίστη τῶν ἀρχαίων: α') «Ὅτι πολλὰ νησιὰ ἦταν κατοικητήρια φιδιῶν καὶ ἄλλων ἀγρίων καὶ ἐπικινδύνων ζώων, σὲ τέτοιο μάλιστα βαθμὸ πού τὰ ζῶα αὐτὰ νὰ ἀποτελοῦν ἀληθινὴ μάλιστα γιὰ τοὺς κατοίκους των, β') «Ὅτι τελικὰ μερικὰ τουλάχιστον ἀπὸ τὰ νησιὰ ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὸν κίνδυνο ἀπὸ ἓνα ἥρωα, πού γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸν τιμοῦν κάποτε οἱ εὐεργετηθέντες ὡς θεό, ἢ καὶ ἀπὸ ἓνα θεο ἀκόμη - ἔδειξε, νομίζω, ὅτι οἱ πηγές αὐτές σὲ συνδυασμὸ κάποτε με τὸ

1. Ὑγίν., Ἄστρον. 2, 14. Γιὰ ναύαγιο τοῦ Φόρβαντος κοντὰ στὴ Ρόδο γίνεται λόγος καὶ στὸν Ἄθ ἡ ν α ἰ ο (Δειπν. ς', 82, στ. 262-263), λείπει ὁμοῦς ἔστω καὶ ὑπαινιγμὸς τοῦ ἐπεισοδίου τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς ἀπὸ τὰ φίδια.

2. Φιλόστρατου, Ἡρωϊκὸς 306 (τ. 2, σ. 171-172, Kayser). Πρβλ. καὶ W. H. Roscher, ὁ. π., στ. 2320. Ἀπὸ τὴν παραπάνω παραλλαγή τοῦ μῦθου λείπουν βέβαια οἱ χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες, πού θὰ μᾶς ἐπέτρεπαν νὰ τὸν συνδέσωμε ἀσφαλῶς με τοὺς προηγουμένους μῦθους γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, τὸ Φόρβαντα κλπ. Νομίζω ὁμοῦς ὅτι ὑπάρχουν ἐνδείξεις, πού, ἔστω καὶ με ἐπιφυλάξεις, ὀδηγοῦν σ' αὐτὴ τὴ σύνδεση. Ἔτσι ἔχομε καὶ ἐδῶ νησί, στὸ ὅποιο ζοῦν φαρμακερὰ φίδια, ἀπὸ τὰ ὅποια δαγκώνεται ἓνας ἥρωας, πού βρῖσκεται ἐκεῖ. Ὁ ἥρωας αὐτὸς θεραπεύεται με τὴν περίφημη λημνία γῆ, πού πιστεύθηκε ὅτι ἀπόκτησε τὴν ιδιότητα νὰ θεραπεύη τοὺς ὀφιοδῆκτους, πιθανῶς ἐπειδὴ, ὅπως ἀναφέρεται στὸ μῦθο, ἔπεσε ἐκεῖ ἓνας θεός, ὁ Ἡφαιστος. Ὅπως βεβαιώνει ὁ Ἰδιος ὁ Φιλόστρατος (ὁ.π.) «καὶ μισθὸς τῆς συμμαχίας αὐτῶ μοῖρα τῆς Λήμνον ἐγένετο, ἦν Ἄκεσαν ὁ Φιλοκτῆτης ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ ἐν Λήμνω ἰάθη».

ἐπεισόδιο τῆς δῆξεως καὶ σωτηρίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴ Μάλτα κατὰ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων¹, ἔχουν ἀποτελέσει σύμφωνα μὲ ὄλες τὶς πιθανότητες τὰ πρότυπα καὶ τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴ δημιουργία ὄλων τῶν συναφῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων παραδόσεων καὶ ἀντιλήψεων, ἑλληνικῶν καὶ ξένων. Ἀλλιῶς θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νὰ ὑποστηρίξη κανεὶς ὅτι οἱ μεσαιωνικὲς καὶ νεώτερες παραδόσεις καὶ ἀντιλήψεις παρὰ τὶς τόσες καταπληκτικὲς ὁμοιότητες καὶ ἀντιστοιχίες, ποὺ ἔχουν μὲ τὶς ἀρχαῖες, ἔχουν διαπλασθῆ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς τελευταῖες, χωρὶς δηλ. τὴν ἐπίδρασὴ τῆς ἀρχαίας γραμματείας. Ὅτι ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως δεῖξαμε, ὑπάρχουν νησιά (ὅπως ἡ Κρήτη, ἡ Ἀστυπάλαια κ.ἄ.), στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται οἱ ἴδιες παραδόσεις καὶ ἄλλες εἰδήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, ποὺ σημαίνει ὅτι ἔχομε νὰ κάμωμε ἐδῶ μὲ μιὰ ἀδιάκοπη συνέχεια καὶ παρουσία τοῦ ἴδιου βασικὰ ὕλικου μὲ τὶς ἀναγκαῖες βέβαια προσαρμογὲς ἢ ἀλλοιώσεις.

Ὅτι βέβαια παραδόσεις, ποὺ πλάσθηκαν γιὰ ὠρισμένα νησιά στὴν ἀρχή, ἐπεκτάθηκαν ὕστερα καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα πρέπει νὰ θεωρῆται αὐτονόητο. Πρόκειται γιὰ πολὺ συνηθισμένο λαογραφικὸ φαινόμενο.

Καὶ ἄλλες ὅμως νεώτερες παραδόσεις, ἄσχετες μὲ τὶς προηγούμενες, μὲ τὴ συνάφεια καὶ τὶς ἀναλογίες ποὺ ἔχουν πρὸς τὶς ἀρχαῖες ὀδηγοῦν στὸ ἴδιο συμπέρασμα, ὅτι δηλ. εἶναι ἰσχυρὴ ἡ ἐπίδραση τῆς ἀρχαίας γραμματείας στὴ διαμόρφωση καὶ δημιουργία τῶν νεωτέρων.

Εἰδικώτερα ὁ περιηγητὴς Randolph σημειώνει, ἤδη ἀπὸ τὸ 1680 ποὺ βρισκόταν στὴν Κρήτη, τὴν πληροφορία ὅτι μερικοὶ ἀποδίδουν τὴν ἀπουσία φαρμακερῶν ζῶων ἀπὸ τὸ νησί στὴν ποσότητα τοῦ δικτάμου, ποὺ φύεται στὸ ἔδαφός του².

Ἡ παράδοση αὐτὴ στηρίζεται στὴ δοξασία τῶν Ἀρχαίων, γιὰ τὴν ὁποία ἔχομε πολλὰς μαρτυρίες ἀπὸ συγγραφεῖς τῆς μετακλασσικῆς κυρίως ἐποχῆς, ὅτι τὸ φαρμακευτικὸ αὐτὸ φυτὸ μεταξὺ ἄλλων ἀποδιώχνει τὰ ἰοβόλα ζῶα, θεραπεύει τὶς πληγὰς ἀπὸ τὰ δῆγματά των, ἀκόμη δὲ φονεύει τὰ ἐπικίνδυνα θηρία καὶ ἐρπετά³.

1. Σημειῶνω ἐδῶ τὴ λεπτομέρεια ὅτι τόσο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως ὅσο καὶ ὁ Φόρβας τῆς ἀρχαίας (κατὰ τὸν Ὑγίνο) ἐξαναγκάζονται ἐπειτα ἀπὸ ναυάγιο ἐξ αἰτίας τῶν δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν νὰ καταφύγουν, γιὰ νὰ σωθοῦν, στὴ Μάλτα καὶ Ρόδο ἀντίστοιχα.

2. Βλ. σχετικὰ στὶς μελέτες Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ἡ λαϊκὴ ἐν Κρήτη λατρεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὁ. π., σ. 281 καὶ Ἐλευθ. Πλατᾶκη, ὁ. π., σ. 68-69, ὅπου καὶ τὸ κείμενο τοῦ περιηγητῆ.

3. Βλ. Ἐλευθ. Πλατᾶκη, ὁ. π., ὅπου τὰ κείμενα καὶ οἱ παραπομπές.

Παρόμοια νεώτερη εξήγηση σχετίζεται με την απουσία τῶν φιδιῶν ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια. Εἰδικώτερα ὑπάρχει ἐδῶ ἡ δοξασία ὅτι ἡ ἐξαφάνιση αὐτὴ ἔχει προέλθει ἀπὸ ἓνα ὄφροκτόνο βοτάνι, τὴ λαμπηδόνα¹, ποὺ ὡς θαυμαστὸ φυτὸ μεῖ ἀλλες ιδιότητες εἶναι εὐρύτερα γνωστὸ στὶς παραδόσεις καὶ δοξασίες τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἄλλων λαῶν².

Ἡ ἀπόδοση ὅμως τῆς ἀπουσίας τῶν φιδιῶν ἀπὸ τὰ νησιά στὴ δραστικὴ ἐπίδραση ὄφροκτόνων φυτῶν δὲν εἶναι μόνον παράδοση τῶν νεωτέρων χρόνων, εἶναι καὶ τῶν ἀρχαίων. Πολὺ χαρακτηριστικὰ σχετικῶς εἶναι ὅσα παραδίδει ὁ Αἰλιανός, ποὺ στηρίζεται σὲ αἰγυπτιακὰ πηγές, γιὰ τὸ νησί Φάρος, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. «Ἡ Φάρος ἢ νῆσος» γράφει, «πάλαι ἐπεπλήρωτο ὄφρων πολλῶν τε καὶ διαφόρων. Ἐπεὶ δὲ Θῶνις ὁ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς λαβῶν παρακαταθήκην τὴν Διὸς Ἐλένην (ἔδωκε δὲ αὐτὴν ἄρα καὶ περὶ τὴν ἄνω Αἴγυπτον καὶ περὶ τὴν Αἰθιοπίαν πλανώμενος ὁ Μενέλεως) εἶτα ἠράσθη αὐτῆς ὁ Θῶνις, βίαν αὐτοῦ προσφέροντος τῇ Ἐλένῃ ἐς ὀμίλιαν ἀφροδισίων φησιν ὁ λόγος τὴν τοῦ Διὸς αὐτὰ εἰπεῖν ἕκαστα πρὸς τὴν τοῦ Θῶνιδος γαμετὴν (Πολύδαμνα ἐκαλεῖτο), τὴν δὲ δέισασαν μὴ ποτε ἄρα ὑπερβάλληται ἢ ξένη τῷ κάλλει αὐτῆν, ὑπεκθέσθαι τὴν Ἐλένην ἐς Φάρον, πόαν δὲ τῶν ὄφρων τῶν ἐκεῖθι ἐχθρὰν δοῦναι, ἥσπερ οὖν αἰσθησιν λαβόντας τοὺς ὄφεις εἶτα καταδύναι. τὴν δὲ αὐτὴν καταφυτεῦσαι καὶ χρόνῳ ἀναθῆλαι καὶ ἀφείναι σπέρμα ἐχθρὸν ὄφρεσι, καὶ μέντοι καὶ ἐν τῇ Φάρῳ θηρίον τοιόνδε οὐκέτι γενέσθαι. κληθῆναι δὲ τὴν πόαν ἐλένιον λέγουσιν οἱ ταῦτα εἰδέναι δεινοί»³.

Γιὰ τὸ ἐλένιον παραδίδει ὁ Διοσκορίδης «δύναμιν δὲ ἔχει μετ' οἴνου πινομένη μία ρίζα θηριοθήκοις βοηθεῖν»⁴.

Γιὰ τὴν ἀπουσία τῶν φιδιῶν ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐξήγηση. Συγκεκριμένα πιστεύεται ὅτι τὰ φίδια τοῦ νησιοῦ ἐξαφανίστηκαν ἀπὸ τοὺς πελαργούς, ποὺ τὰ καταβρόχθισαν⁵.

Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ φαίνεται περισσότερο ὀρθολογιστικὴ, ἀν λάβῃ κανεῖς ὑπ' ὄψῃ ὅτι οἱ πελαργοὶ εἶναι φυσικοὶ διώκτες τῶν φιδιῶν. Σχετικὰ εἰδήσεις ἔχομε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, πολὺ χαρακτηριστικὴ ὅμως εἶναι ἡ μαρτυρία γιὰ

1. Βλ. «Ἀστυπάλαια, ἐχθρὰ τοῖς ὄφρεσι», ὁ. π., σ. 5.

2. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις 2, 1904, ἀρ. 318, σ. 906-908 καὶ Μιχ. Κ. Στεφανίδου, Τὰ χρυσογόνα φυτὰ κημὰ καὶ λαμπηδόνα, Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκι, ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 197-200.

3. Αἰλ., Περὶ ζώων 9, 21.

4. Διοσκ., Περὶ ὕλ. ἰατρ. 1, 29 (Wellmann), πρβλ. Plin., Nat. hist. 21, 159. Γιὰ περισσότερα βλ. Stadler, Ἐλένιον, Pauly Wissowa RE VII, 2 (1912), στ. 2838-2840.

5. Βλ. «Ἀστυπάλαια, ἐχθρὰ τοῖς ὄφρεσι», ὁ. π.

τήν τιμήν πού ἀπένεμαν στή Θεσσαλία στοὺς πελαργούς, ἐξ αἰτίας τῆς παραπάνω ιδιότητάς των. "Ὅπως παραδίδει ὁ Ψευδο-Ἀριστοτέλης, «Περὶ Θετταλίαν μνημονεύουσιν ὄφεις ζωογονηθῆναι τοσοῦτους ὥστε, εἰ μὴ ὑπὸ τῶν πελαργῶν ἀνηροῦντο, ἐκχωρησαί ἄν αὐτούς. διὸ δὴ καὶ τιμῶσι τοὺς πελαργούς, καὶ κτείνειν οὐ νόμος· καὶ ἕαν τις κτείνη, ἔνοχος τοῖς αὐτοῖς γίνεται, ὡςπερ καὶ ὁ ἀνδροφόνος»¹.

Ἡ φυσικὴ ὁμως αὐτὴ ιδιότητα τῶν πελαργῶν νὰ καταδιώκουν τὰ φίδια φαίνεται ὅτι ἔχει συνδεθῆ καὶ μὲ ἀρχαῖο αἰτιολογικὸ μῦθο, μὲ τὸν ὁποῖο αἰτιολογεῖται ἡ ἀπουσία φιδιῶν ἀπὸ τὴν Τῆνο. Κατὰ τὸ μῦθο αὐτὸ ὁ Ποσειδῶν, πού λατρευόταν ἰδιαίτερα στὸ νησί, ἔστειλε κάποτε σ' αὐτὸ πελαργούς, πού κατάφαγαν καὶ ἐξαφάνισαν τὰ πολυπληθῆ φίδια, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν πληγὴ γιὰ τοὺς κατοίκους του².

Καὶ εἰδικώτερα θέματα (μοτίβα) ὅπως ἡ πολὺ πρακτικὴ συμβουλὴ τῶν ἁγίων (Παῦλος, ἁγία Ἐλένη) στοὺς κατοίκους τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου νὰ πυρπολήσουν τὰ δάση, ὅπου βρίσκονται τὰ φίδια, γιὰ νὰ ἐξαφανισθοῦν - τὸ μοτίβο ὑπάρχει καὶ στὴ νεοελληνικὴ παράδοση γιὰ τὴν Τῆνο (σ. 15) - δὲν εἶναι πιθανῶς μόνο νεοελληνικά. Ὁ Αἰλιανὸς πάλι, στηριζόμενος σὲ χιακὲς πηγές, παραδίδει πῶς ἐξουδετερώθηκε στὴ Χίο - πρόκειται πάλι γιὰ νησί - μέγας δράκοντας ἀπὸ πυρκαϊά, πού προκλήθηκε ὁμως ἀπὸ τὴν τριβὴ τῶν κλαδιῶν τῶν δένδρων ἐξ αἰτίας σφοδροῦ ἀνέμου³.

1. [Ἀ ρ ι σ τ ο τ.], Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων 23 (Giannini, σ. 232). Βλ. καὶ Π λ ο υ τ., Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος 74, Plin., Nat. hist. 10, 62, Σ τ ε φ. Β υ ζ., λ. Θεσσαλία κ. ἄ. πρβλ. καὶ D'Arcy Wentworth Thompson, A glossary of Greek Birds, London 1936, λ. πελαργός (σ. 223), ὅπου σημειώνονται καὶ ἄλλες πηγές.

2. Τὴν παράδοση αὐτὴ ἀναφέρει, χωρὶς δυστυχῶς νὰ παραπέμπη σὲ πηγὴ, ὁ Ἐ π α μ, Γ ε ω ρ γ α ν τ ὄ π ο υ λ ο ς (Τηνιακά, ἤτοι ἀρχαῖα καὶ νεωτέρα γεωγραφία καὶ ἱστορία τῆς νήσου Τήνου, ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 56) καὶ ἄλλοι, πού τὴν παίρνουν μᾶλλον ἀπ' αὐτόν. Ἀπὸ τοὺς ξένους μνημονεῖ τὴν παράδοση ὁ Robert Wildhaber (β. π., σ. 501), παραπέμποντας ἀπλῶς στὸν Alex. Krappe (β. π., σ. 323), ὁ ὁποῖος παραπέμπει μὲν σὲ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ χωρία ὁμως αὐτὰ δὲν κάνουν λόγο γιὰ τὴν παράδοση! Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν K. Regling, συντάκτη τοῦ ἄρθρου Tenos στὴ Pauly Wissowa RE (VAI Zweite Reihe, 1934, σ. 522). Καὶ αὐτοῦ ἡ παραπομπὴ σὲ ἀρχαῖο χωρίο δὲν εἶναι ὀρθή. Ἐξ ἄλλου παρὰ τὴν προσπάθειά μου δὲν κατόρθωσα νὰ ἐπισημάνω τὴν παράδοση σὲ κάποια ἄλλη ἀρχαία πηγὴ, γι' αὐτὸ καὶ τὴν παραθέτω παραπάνω μὲ ἐπιφύλαξη.

3. «Λέγουσιν οὖν καὶ οἱ τὰς ὑπὲρ τῆς Χίου συγγράφαντες ἱστορίας γενέσθαι ἐν τῇ νήσῳ παρὰ τὸ ὄρος τὸ καλούμενον Πελλινναῖον ἐν αὐλῶνί τινι δασεῖ καὶ δένδρων ὑψηλῶν πεπληρωμένῳ δράκοντα μεγέθει μέγιστον, οὐπερ οὖν καὶ τὸν συριγμὸν ἐπεφρίκισαν οἱ τὴν Χίον κατοικοῦντες... σφοδροῦ γὰρ ἀνέμου καὶ σκληροῦ προσπεσόντος ἐρρίφη πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῷ αὐλῶνι δένδρα, καὶ οἱ κλάδοι βιαίως ἀραττόμενοι τίκτουσι πῦρ, καὶ αἴρεται μεγίστη φλόξ, καὶ περιλαμβάνει τὸν πάντα

Ἄλλὰ καὶ οἱ παραδόσεις γιὰ τὸν ἅγιο Ἰωαννίκιο καὶ τὸ μαθητὴ τοῦ Ἰωάννη, ποὺ ἀπαλλάσσουν ἀντίστοιχα τὴ Θάσο καὶ τὴν Ἀστυπάλαια ἀπὸ τὸ δράκοντα καὶ τὰ φίδια, δὲν εἶναι μόνο ἀγιολογικῆς. Στὶς παραδόσεις βέβαια αὐτὲς ἔχομε ἀναμφίβολα συμφυρμὸ δύο θεμάτων, τὴν ἐξουδετέρωση τοῦ δράκοντα καὶ τὴν ἐξουδετέρωση τῶν φιδιῶν. Ἐξουδετέρωση δράκοντα στὴ Μυτιλήνη μὲ ἥρωα τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀναφέρει, ὅπως εἶδαμε, ὁ Buondelmonti. Τέτοια μυθολογήματα ὅμως γιὰ φόνους δρακόντων ἀπὸ ἁγίους ἀναφέρονται πολλὰ στοὺς βίους καὶ τὰ συναξάρια τῶν. Στὰ μυθολογήματα αὐτὰ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δώσῃ τὴ γνωστὴ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία. Ἐξ ἄλλου πολλὲς παραδόσεις εἶναι διαδεδομένες ἰδίως στὰ νησιά, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες διάφοροι ἥρωες (ἔχι ἅγιοι) ἐξουδετερώνουν δράκοντες, ποὺ ἀποτελοῦν ἀληθινὴ μάλιστα τῶν. Αὐτὸ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ὅτι παραδόσεις μὲ συμφυρμὸ τῶν δύο αὐτῶν θεμάτων (ἐξουδετέρωση δράκοντα - φιδιῶν) δὲν εἶναι ἄγνωστες καὶ σὲ ἄλλα νησιά τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου¹ καὶ τὸ κυριώτερο ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτὲς εἶναι ἀπόλυτα συναφεῖς πρὸς τὴν παραλλαγὴ τοῦ μύθου γιὰ τὸν Φόρβαντα, ὅπως, ἀντλώντας τὴν ἀπὸ τὸ Ρόδιο Πολύζηλο, τὴν παραδίδει, ὅπως εἶδαμε, στὸ ἀστρονομικὸ τοῦ ἔργου ὁ Ὑγῖνος².

Τὸ ἀρχαῖο (ἐλληνικὸ) ὕλικὸ γιὰ τὰ νησιά εἶναι κατὰ τὴ μετακλασικὴ ἀρχαιότητα ἀρκετὰ διαδεδομένο, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ πολὺ εὐκόλα γνωστὸ στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες μέχρι καὶ τὴ σημερινὴ ἐποχὴ μὲ τὴ γραμματειακὴ ὁδὸ ἢ μὲ τὴν προφορικὴ παράδοση ἢ καὶ μὲ τὰ δυὸ μαζί.

Δυσκολώτερα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἴδιο γιὰ τὴ διάδοση τῶν παραδόσεων καὶ ἀντιλήψεων αὐτῶν στὰ νησιά τῆς δυτικῆς καὶ βόρειας Εὐρώπης. Γιὰ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς ἡ ἀρχαία (λατινικὴ) παράδοση ἦταν σχετικὰ φτωχὴ σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἐλληνικὴ. Ὅπως δὴποτε ὅμως ὁ Πλίνιος μὲ τὶς σχετικὲς ἀναφορὲς τοῦ στὰ ἐλληνικὰ νησιά καὶ γιὰ τὴν Ἰρλανδία ὁ Solinus καὶ ἄλλοι ἐνδεχομένως συγγραφεῖς, καθὼς βέβαια καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς Καινῆς Διαθήκης γιὰ τὸν Παῦλο, συνέβαλαν στὸ νὰ δημιουργηθοῦν καὶ νὰ διαδοθοῦν συναφεῖς μὲ τὶς ἐλληνικὲς παραδόσεις στοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς. Μοῦ εἶναι δύσκολο νὰ φαντασθῶ ὅτι ὁ Beda Venerabilis ἀναφέρει τὴν παράδοση γιὰ τὴν Ἰρλανδία ἀντλώντας τὴν ἀπὸ προφορικὲς πηγὰς καὶ μὴ γνωρίζοντας τὸ Solinus. Ἡ διάδοση τῆς παραδόσεως ὕστερα μὲσω τῶν θρησκευτικῶν βιβλίων, ὅπως ἡ τόσο ἀγαπητὴ στὸ εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸ χριστιαν-

χωρον καὶ κυκλοῦται τὸν θῆρα· ὁ δὲ ἀποληφθεὶς καὶ ἐξερπύσαι μὴ δυνάμενος καταπίμπραται. οὐκοῦν γυμνωθέντος τοῦ τόπον, γίνεται κάτοπτα πάντα· καὶ οἱ Χῖοι ἐλευθερωθέντες τοῦ δέους ἤκον ἐπὶ θέαν... (Αἰλ., Περὶ ζῴων 16, 39).

1. Ὅπως σὲ νησιά τῆς Δανίας, βλ. Chr. Blinkenberg, ὁ. π., σ. 292-293.

2. Πρβλ. γιὰ τὸ συμφυρμὸ καὶ Λουκιαν., Φιλοσφ. 12.

νικό κοινό *Legenda aurea* ήταν εύκολη υπόθεση. 'Από τὸ ἄλλο μέρος πάλι δὲν θὰ ἦταν καὶ δύσκολο νὰ μετακινηθοῦν οἱ παραδόσεις ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ νησιά, ὅπου ὅπως πιστεύω θὰ πρωτοδημιουργήθηκαν, στὰ ἄλλα νησιά τῆς δυτικῆς ἰδίως Μεσογείου¹ σὲ ἱστορικές μάλιστα περιόδους, ὅπως ἡ ἑλληνορωμαϊκὴ, πού ἡ ἐπικοινωνία ἀπὸ τὴ θάλασσα ἦταν σχετικὰ εύκολη.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅμως ὅτι ἀναφέρονται συναφεῖς παραδόσεις καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ χῶρο. 'Ἐτσι στὴν Ἰαπωνία θρησκευτικὸς βουδιστῆς ἀρχηγὸς (9ος αἰ.) πιστεύεται ὅτι ἔδιωξε τὶς ἀλεπούδες ἀπὸ τὸ νησί Shikoku, ἐνῶ σὲ ἄλλα μέρη λέγεται ὅτι ἀνταπόδωσε τὴ φιλοξενία μερικῶν καλῶν ἀνθρώπων, ἀπαλλάσσοντας τοὺς τόπους τῶν ἀπὸ τὰ κουνούπια².

'Η ἰσχύνητα τοῦ ὕλικου πού γνωρίζομε δὲν ἐπιτρέπει τὴ συναγωγή γενικωτέρων συμπερασμάτων. 'Ἐὰν βέβαια οἱ παραδόσεις αὐτὲς εἶναι μεμονωμένες, μπορεῖ ἴσως νὰ ἔχουν μετακινηθῇ πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βυζαντίου, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται νὰ ἔχουν πλασθῇ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὲς (πολυγενετισμός).

'Ὅπως δὴποτε γιὰ τὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο, τὸ θέμα τῆς ἀφετηρίας καὶ διαδόσεως τῶν παραδόσεων γιὰ τὰ φίδια συνδέεται ἄρρηκτα καὶ μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ τρόπου δημιουργίας τῶν.

'Ὁ Wildhaber γράφει σχετικὰ ὅτι οἱ παραδόσεις γιὰ τὰ φίδια εἶναι πολὺ διαδομένες στὰ ἔθνη τῆς Μεσογείου. Αὐτὸ συμφωνεῖ, ὑποστηρίζει, μὲ τὶς περιέργες φιδολατρεῖες, πού ἀπαντοῦν σ' αὐτὲς τὶς χῶρες ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, ὅπως ἡ φιδολατρεία στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Κῶ. 'Ἐχομε μιλήσει, συνεχίζει, «γιὰ τὴν Κρήτη καὶ τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλῆ, πού παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω, καθὼς ἡ σύγχρονη ἔρευνα κάνει λόγο γιὰ ἓνα πολιτισμὸ, πού ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Λιβύη μέχρι τὴν Κρήτη. Καὶ στὴν Αἴγυπτο ἀρχικὰ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἰσπανία. Μιὰ ἄλλη ὁδὸς διαδόσεως ἦταν ἐκεῖνη ἀπὸ τὴν Ἰσπανία πρὸς βορρᾶ, δηλ. τὴν Ἰρλανδία καὶ τὴ Μ. Βρετανία»³.

Μὴ ἐπιθυμώντας νὰ σχολιάσω ὅσα ἀναφέρει ὁ Wildhaber γιὰ μετακίνηση πολιτιστικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν Ἰσπανία πρὸς τὴν Αἴγυπτο, πού, ἂν τὸ κείμενο δὲν ἔχη διαταραχθῇ ἀπὸ κάποια ἀβλεψία, φαίνονται λίγο περιέργα, θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι ἡ θεμελίωση τῶν ἀπόψεών του στηρίζεται σὲ πολὺ ἰσχνὸ καὶ ἀμφισβητουμένης ἀξίας ἀποδεικτικὸ ὕλικό, παλαιότερο καὶ νεώτερο.

1. Πρβλ. Adolf Schulten, *Die Griechen in Spanien*, *Rheinisches Museum für Philologie* 85 (1936), σ. 294 κέξ.

2. Βλ. Al. Krappe, ὁ. π., σ. 326.

3. Robert Wildhaber, ὁ. π., σ. 502.

Σχετικά με τὸ ἀρχαῖο ὑλικὸ περιορίζομαι νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ Wildhaber, ὕστερα ἀπὸ ὅσα γράφει σὲ συνδυασμὸ με παραπομπή του (σ. 505, ἀρ. 34), φαίνεται νὰ δέχεται τὴν ἀποψη ὅτι ὑπῆρχε φιδολατρεία στὴ μινωικὴ Κρήτη. Καὶ εἶναι βέβαια ἀλήθεια ὅτι ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔχει φέροι στὸ φῶς πολλὰ εἶδωλα θεᾶς, κυρίως με ὑπερυψωμένα τὰ χέρια, με φίδια στὴν κεφαλὴ ἢ τὸ σῶμα, τὰ φίδια ὅμως αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπλῶς σύμβολα ἢ νὰ φανερώουν κάτι ἄλλο. Δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο ὅτι συνδέονται με πραγματικὴ φιδολατρεία τὴν ἐποχὴ αὐτή¹.

Τὸ μοναδικὸ παράδειγμα, ποὺ ἀναφέρει ὁ Wildhaber ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, εἶναι τὰ, ὅπως ἀποκαλοῦνται στὸ Μαρκόπουλο Κεφαλληνίας, ἱερὰ φίδια τῆς Παναγίας, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὶς φωλιές των τὴν παραμονὴ ποὺ ἐορτάζεται ἡ Κοίμησὴ τῆς (14 Αὐγ.) καὶ μπαίνουν ἀκόμη καὶ μέσα στὸ ναό, χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Μαρκόπουλου, ἀφοῦ θεωροῦνται ἱερὰ καὶ εἶναι τελείως ἀκίνδυνα².

Πολὺ ἀμφίβολη ὅμως εἶναι ἡ σύνδεση τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ με τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι τέτοιου εἶδους νεώτερες λαϊκὲς συνήθειες καὶ ἀντιλήψεις δὲν συμβάλλουν στὸ νὰ κατανοήσωμε καλύτερα τὴν οἰκειότητα σ' ὄλους τοὺς αἰῶνες μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν φιδιῶν καὶ τὸ ρόλο τῶν τελευταίων γενικὰ στὴ θρησκευτικὴ παράδοση³.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος παραμένει ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα, γιατί ἔχομε αὐτὲς τὶς παραδόσεις μόνο στὰ νησιά καὶ ὄχι καὶ στὸν ἡπειρωτικὸ ἑλληνικὸ ἢ εὐρωπαϊκὸ χῶρο, ὅπως θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ περιμένη κανεῖς.

Ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ ἡ ἀκόλουθη ἐρμηνεία. Οἱ μῦθοι καὶ οἱ ἄλλες σχετικὲς ἀντιλήψεις καὶ δοξασίες δημιουργήθηκαν, γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουν ἓνα φυσικὸ φαινόμενο, τὴν ὑπαρξὴ καὶ περισσότερο τὴν ἀνυπαρξία ἀγρῶν ζώων, θηρίων καὶ ἐρπετῶν με δηλητήριο στὰ νησιά, τὴν ὁποία διαπίστωναν, ἐν μέρει τουλάχιστον, ἢ γιὰ τὴν ὁποία ἀκουαν οἱ κάτοικοι των⁴. Ἡ ἀνυπαρξία τέτοιων ζώων ἦταν ἓνα γεγονός κατὰ τὸ χρόνο δημιουργίας τῶν παραδόσεων ἕνεκα ἐλλείψεως καταλλήλων κλιματικῶν καὶ ἄλλων συνθηκῶν, ποὺ ὅμως ὑπῆρχαν παλαιότερα ἢ ποὺ

1. Βλ. σχετικὰ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, Ἡ μινωικὴ θεὰ μεθ' ὑψωμένων χειρῶν, Κρητικὰ Χρονικὰ 12 (1958), σ. 182 κέξ. (passim). Εἶναι ἀμφίβολο, ἀπ' ὅσο τουλάχιστον ὡς μὴ εἰδικὸς μπορῶ νὰ ξέρω καὶ νὰ κρίνω, ἂν μετακινήθηκαν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο πρὸς τὴν Κρήτη οἱ ἀντιλήψεις γιὰ τὰ φίδια, ὅπως δὴποτε δὲν βρῖσκω ὅτι οἱ σχετικὲς αἰγυπτιακὲς καὶ ἑλληνικὲς παραδόσεις, ποὺ ἔχουν οὐσιώδεις διαφορές, θὰ μπορούσαν νὰ στηρίξουν εὐκόλα μιὰ τέτοια ὑπόθεση.

2. Δ η μ. Σ. Λουκάτου, Κεφαλοντικὴ λατρεία, Ἀθῆναι 1946, σ. 207-218 (ἐκδ. στὰ γαλλικά, ἀπὸ ὅπου ἀντλεῖ ὁ Wildhaber, σ. 151-159).

3. Βλ. καὶ Liliane Bodson, Ἱερὰ ζῶα, Bruxelles 1978, σ. 76-77.

4. Βλ. A. I. Krappe, ὁ. π., σ. 325 καὶ Ἐλευθ. Πλατάκη, ὁ. π., σ. 73-74.

υπήρχαν βέβαια στά ήπειρωτικά διαμερίσματα τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, στά ὅποια ζοῦσαν τέτοια ζῶα. Διαπιστώσεις ἐξ ἄλλου γιά ἀπουσία ὠρισμένων ζῶων, καί μάλιστα ἐπικινδύνων, ἀπό ὠρισμένους τόπους ἔχομε ἤδη ἀπό τήν ἀρχαιότητα πολλές. Περιορίζομαι ἐδῶ νά παραπέμψω μόνο στόν Ἀριστοτέλη, ὁ ὅποιος μᾶς παραδίδει ἓνα ὀλόκληρο κατάλογο ἀπό σχετικές περιπτώσεις¹.

Ἄλλά ἡ μυθολογική αὐτή ἐρμηνεία τοῦ φυσικοῦ φαινομένου τῆς ἀνυπαρξίας τῶν ζῶων, πού ἄλλωστε ἰσχύει καί γιά πολλές ἄλλες περιπτώσεις, δέν μπορεῖ νά δώσει, ὅπως τουλάχιστον πιστεύω, πλήρη ἀπάντηση στό παραπάνω ἐρώτημα. Τό φυσικό φαινόμενο τῆς ἀπουσίας τῶν ἀγρίων καί ἐπικινδύνων ζῶων ἀπό τά νησιά, πού σίγουρα θά εἶχε ἐνισχυθῆ ἀπό τήν ἀτελεῆ λαϊκή παρατήρηση, θά ἀποτελέσει, ὅπως σωστά ὑποστηρίχθηκε, ἓνα ἀπό τοὺς παράγοντες δημιουργίας τῶν παραδόσεων, μέ τίς ὁποῖες ὁ λαός θέλησε νά τό ἐξηγήσει. Οἱ παραδόσεις ὅμως πού μᾶς ἀπασχολοῦν, δέν εἶναι μεμονωμένες. Ἀνήκουν σέ ἓνα εὐρύτερο κύκλο παραδόσεων, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες στήν ἀρχή ἓνας ἥρωας καί ἔπειτα ἓνας ἅγιος ἐπιβάλλον σιγή σέ ζῶα, πού μέ τή φωνή των τοὺς ἐνοχλοῦν, ἐκδιώκουν ἐπιβλαβῆ ζῶα, πτηνά καί ἔντομα ἀπό ἱερούς τόπους ἢ περιοχές, γιά νά ἀνακουφίσουν τοὺς κατοίκους κλπ.² Σ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις, πού ἀναφέρονται καί στόν ἡπειρωτικό χῶρο, ἔχομε νά κάμωμε μέ καθαρά μυθολογικό ἢ θρησκευτικό καί λατρευτικό ὕλικό καί ὅπως-δήποτε ὄχι μέ ἀπλό φυσικό φαινόμενο.

Σύμφωνα μέ ὅλα αὐτά θά πρέπει νά δεχθοῦμε ὅτι καί ἄλλοι παράγοντες καί λόγοι, σχετικοὶ ἐνδεχομένως καί μέ τήν τοπική λατρεία ὠρισμένων ἡρώων, μόνοι των ἢ σέ συνδυασμό μέ τόν προηγούμενο (π.χ. λατρεία Φόρβαντος) θά συνετέλεσαν στή διάπλαση τῶν παραδόσεων, μέ χῶρο πάντοτε τόν ἑλληνικό νησιωτικό ὅπου θά μπορούσε κανεὶς νά παρατηρήσει τήν ἔλλειψη, ἢ καί τήν παρουσία, θηρίων καί φιδιῶν. Ἐξ ἄλλου ὅμως παραδόσεις καί εἰδήσεις τοῦ παραπάνω τύπου μέ ὅπωςδήποτε παραδοξογραφικό χαρακτήρα ἦταν εὐκόλο νά διαδίδωνται ἀπό τόπο σέ τόπο, ἀφοῦ τὰ παραδοξογραφικοῦ περιεχομένου συγγράμματα, στά ὅποια ἀναφέρονταν, ἦταν τὰ προσφιλέστατα ἀναγνώσματα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς, ἀπό τήν ὅποια προέρχονται βασικά οἱ παραδόσεις.

Ἐξ ἄλλου ἀπό τά παραπάνω γίνεται φανερό ὅτι οἱ πληροφορίες γιά τήν ἀπαλλαγὴ τῶν νησιῶν ἀπό τά θηρία καί τά δηλητηριώδη ἔρπετά ἀνήκουν στή σφαῖρα ἑνὸς μύθου μέ μεγάλη διάδοση. Ὁ μῦθος αὐτός εἶναι εὐρύτερα γνωστός ἀπό τή μετα-

1. Ἀριστοτ., Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν 8, 28 (605b κέξ.).

2. Βλ. σχετικές εἰδήσεις στή μελέτη τοῦ Α.Ι. Κραππε, ὁ. π. καί στή μελέτη μου: Βάτραχος Σερπίφις, «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη, Ἀθῆνα 1980, σ. ἀνατ. 1-8.

κλασσική αρχαιότητα μέχρι σήμερα, έντοπίζεται δὲ σὲ πολλά νησιά τοῦ εὐρύτερου εὐρωπαϊκοῦ χώρου.

Στὰ ἀρχαῖα χρόνια πρωταγωνιστὴς τοῦ μύθου εἶναι ἕνας ἥρωας. Ἡ ἀπόδοση τοῦ μυθεύματος στοὺς Ἀποστόλους καὶ μάλιστα στὸν Ἀπόστολο Παῦλο καὶ τοὺς συνεργάτες του εἶναι βέβαια ὑστερογενής. Ἀκόμη μεταγενέστερη εἶναι ἡ ἀπόδοση τοῦ ἔργου τῆς ἀποδιώξεως τῶν θηρίων σὲ ἄλλους ἁγίους τόσο τῆς Ἀνατολικῆς ὅσο καὶ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας.

Τὸ νὰ ὑποκαταστήσῃ στὶς παραδόσεις ἕνας ἅγιος ἕνα ἥρωα τῆς ἀρχαίας μυθολογίας εἶναι ἕνα θέμα τόσο πολὺ κοινὸ καὶ τόσο γνωστὸ πού νὰ μὴ χρειάζεται παραπέρα συζήτηση. Στὸ γεγονός δὲμως ὅτι ἥρωες τοῦ μύθου εἶναι κάποτε ὄχι ὅποιοι-δήποτε ἅγιοι ἀλλὰ οἱ Ἀπόστολοι ἔχουν συμβάλει, ὅπως πιστεύω, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωρίο τῶν Πράξεων γιὰ τὴ δῆξη τοῦ Παύλου, συναφῆ, θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς, εὐαγγελικὰ χωρία καὶ συγκεκριμένα: α') Ἡ ὑπόσχεση τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους γιὰ ἐκείνους πού θὰ πιστέψουν σ' αὐτὸν ὅτι «ὄφεις ἀροῦσι κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψει»¹ β') Ἡ ἐξουσία πού ὁ ἴδιος πάλι ὁ Χριστὸς δίνει πρὸς τοὺς ἑβδομήκοντα μαθητές του: «αἰδοῦ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ»².

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὰ παραπάνω χωρία περιλαμβάνονται σὲ μαγικά κείμενα³.

Ἀλλὰ ἡ δύναμη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐναντίον τῶν φαρμακερῶν φιδιῶν θεωρεῖται σὰν ἡ πιὸ δραστικὴ, ἀφοῦ βεβαιώνεται, ὅπως ἀναφέρθηκε, καὶ ἀπὸ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων μὲ τὸ ἐπεισόδιο τῆς δῆξεως καὶ σωτηρίας του στὴ Μάλτα.

1. Μᾶρκ. 16, 18.

2. Λουκ., 10, 19. Πρβλ. ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη Ψαλμ. 4' (90) 13: «ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα».

3. Βλ. π. χ. ἐπωδὴ «γιὰ τὸ φίδι» ἀπὸ τὴν Κυνουρία (Λογογρ. 4 [1913-14], σ. 500-501, ἀρ. 2), στὴν ὁποία μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρεται: «Διότι σύ, Κύριε, εἶπας: ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, ὄφεις ἀροῦσι (τὰ γητέματα), κἂν θανάσιμόν τι πίωσι, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψῃ... Διὰ τοῦτο, Κύριε, ἐν τῷ ὀνόματί σου καὶ ἐπ' ὄνοματι τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐξορκίζεται (τὸ φίδι, ὁ πόνος κλπ.) καὶ ἰαθήσεται ὁ δοῦλος σου ἀπὸ πᾶσαν ἀσθένειαν». Γιὰ τὸ δεύτερο κείμενο βλ. A. Delatte, *Anecdota Atheniensia*, Liège 1927, σ. 258, στ. 30 κέξ· καὶ σ. 260, στ. 37 («Εὐχὴ ἑτέρα τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν Ἐφραίμ τοῦ Σύρου»). Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐξηγοῦν ὅτι ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τοὺς δαίμονες, πού πληγώνουν τὶς ψυχὰς καὶ ὄχι τὰ σώματα (βλ. πρόχειρα ἀρχιμ. Γερμανοῦ Γ. Παρασκευοπούλου, Αἱ ἐν Ἡλιᾷ μαγικαὶ ἐπιπδαὶ (τὰ ζόρκια) ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου ποιμαντικῆς, Πύργος 1976, σ. 104, σημ. 108).

Ἀπὸ τότε μάλιστα, σύμφωνα μὲ δυτικὰς διηγήσεις, μεσαιωνικὰς καὶ νεώτερες, τὰ φίδια τῆς Μάλτας ἔχουν πάψει νὰ εἶναι ἰοβόλα, ἡ δὲ γῆ τοῦ νησιοῦ ἔχει ἀποκτήσει θαυματουργικὴ δύναμη στὰ δῆγματα τῶν φαρμακερῶν φιδιῶν, γνωστὴ εὐρύτερα ὡς terra Melitensis ἢ terra Sancti Pauli¹.

Τὸ ἐντυπωσιακὸ περιστατικὸ τῆς δῆξεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴ Μάλτα, ποῦ ἦταν πολὺ γνωστὸ ἀπὸ τὶς Πράξεις, θὰ ἀποτελέσει τὸ εἰδικώτερο πρότυπο ἢ τὴν ἀφετηρία δημιουργίας παραδόσεων μὲ συναφὲς περιεχόμενον γιὰ διαφόρους ἀγίους. Μιὰ τέτοια παράδοση, πολὺ ὅμως πρὸ πλούσια σὲ στοιχεῖα, μοῦ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν βίο πάλι τοῦ ἀγίου Ἰωαννικίου. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ «ἐν ὄσῳ δὲ τοῦ Θεοῦ ἠγείρετο οἰκητήριον, ὑετὸς μὲν κατερράγη, ἐρπετὰ δὲ τῆς γῆς ἀναδοθέντα τοῖς δῆγμασι τοὺς περὶ τοῦτο διαπονουμένους ἐκώλων. Ἄλλ' εὐθὺς ὁ μὲν πρὸς οὐρανὸν αἶρει τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ δεόμενος· ἡ δὲ τῶν νεφελῶν παχύτης εἰς ἀκριβῆ τὴν αἰθρίαν μετέβαλε, καὶ οἱ τοῦ ἔργου ἐχόμενοι τῆς ἀπὸ τῶν δηγμάτων βλάβης ἀπαθεῖς ἔμενον. Ὅτε καὶ τοῦ ἀγίου τὰ δυνατὰ τοῖς οἰκοδομοῦσι συναιρουμένοι, καὶ πρὸς τὸν λίθον ἄραι προτεινάντος τὴν χεῖρα, ἔχισ τοῦ λίθου ὑπεκδύσα, καὶ τῆς χειρὸς ἀψαμένη, ἐπὶ πολὺ τε ταύτης ἐξήρητο καὶ ὄλην ἐναφῆκεν αὐτῇ τοῦ ἰοῦ τὴν πικρίαν. Ἄλλ' ἕτερος ἡμῖν ὄφθη Παῦλος, εἰ καὶ μὴ τοῦ χοροῦ πρῶτος τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐκείνω χαρίσμασι δυναμούμενος. Ὁ μὲν γὰρ διασεῖει τὴν χεῖρα, ἡ δὲ πικρὰ ἔχισ ἐκείνη κατὰ γῆς τε βάλλεται, καὶ ἡ χεῖρ αὐτῷ ἀπαθῆς ἦν, οὕτω καθαρῶς, ὡς ἄδηλον εἶναι, εἰ καὶ τὴν ἀρχὴν ὄλωσ ἐπλήρη»².

Τὸ ἐπεισόδιον τῆς δῆξεως τοῦ Ἰωαννικίου ἀναφέρεται καὶ στοὺς ἄλλους δύο βίους του, μὲ τὴν προσθήκη στὸν δεῦτερον ὅτι «καὶ ἕνα ὡσαύτως τῶν τεχνιτῶν ἔχισ δακοῦσα ἰοῦ θανασίμου μεστὸν ἐν αὐτῷ ἐπηρμένον κατειργάσατο τραῦμα, καὶ πολυῶδον. Ὁ ὁ πατήρ τῆ σφραγίδι τοῦ σταυροῦ ρήξας καθάπερ ξίφει, καὶ τὸ λυποῦν ἰοβόλον ὑγρὸν κενώσας, τὴν ὑγίειαν τῷ δεδηγμένῳ παρέσχετο»³.

Στὸν τρίτον βίο ἀναφέρεται παραλλαγμένον καὶ μὲ περισσότερες λεπτομέρειες τὸ ἐπεισόδιον: «ἔχιδνα κακὴ ἐκ διαβολικῆς συνελάσεως ἐξελοῦσα ἐνὶ τῶν ἐργατῶν οὗ τὸ ὄνομα Πάρδος, κατὰ τοῦ κροτάφου πλήξασα ἀπέδρα...». Ἐπειτα ἀπὸ τὴν

1. Bl. Alfons A. Barb, ὁ. π., σ. 2-3 καὶ Karl Brunner, Schlesische Terra sigillata, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 21 (1911), σ. 348.

2. Migne, PG 116, σ. 57. Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς μυθείας τοῦ ὀνόματος τοῦ Παύλου στὴν ἀγιολογικὴ αὐτὴ διήγηση, ἐπισημαίνω ἰδιαίτερα τὴ λεπτομέρεια ὅτι, ὅπως κατὰ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὁ Παῦλος δαγκώνεται στὸ χεῖρ ἀπὸ τὴν ἐχιδνα, ἔτσι καὶ κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἀγιολογικὴ διήγηση δαγκώνεται στὸ χεῖρ ὁ Ἰωαννίκιος. Ἡ ἐξάρτηση τῶν δύο κειμένων εἶναι καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ φανερὴ.

3. ActaSS Novembris II, 4, Bruxellis 1894, σ. 352.

παρέμβαση τοῦ ἁγίου «τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου οἰδήματος ραγέντος ἢ ἰοβόλος ἐκείνη ὄζωδία πᾶσα κατέρρευσεν»¹.

Ὅπως σημειώνει ὁ Alfons A. Barb, λιγώτερο γνωστὴ ἀπὸ τὶς διηγήσεις μὲ ἀφετηρία τὸ σύμβάν στὸν Ἀπόστολο Παῦλο στὴ Μάλτα, εἶναι σχετικὴ μαγικὴ προσευχὴ (ἐξορκισμός), ποὺ συνδέεται μὲ τὸ ἴδιο ἐπεισόδιο, ἢ ὅποια ἔχει παραδοθῆ σὲ ἑλληνικὰ χειρόγραφα τοῦ μεσαίωνα καὶ ἢ ὅποια ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἔχει μεταφρασθῆ καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες, ὅπως π.χ. στὴν παλαιοσλαβικὴ καὶ τὴν ἄρμενικὴ.

Ὁ συγγρ. παραθέτει ἕνεκα τῆς σπουδαιότητάς του, σὲ γερμανικὴ ὅμως μετάφραση, τὸ κείμενο τῆς προσευχῆς ἀπὸ δύο κώδικες πρὸς συμπλήρωση καὶ διόρθωση. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει δημοσιευθῆ ἀπὸ τὸν Legrand ἀπὸ χειρόγραφο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας καὶ εἶναι τὸ ἀκόλουθο :

Εἰς δῆγμα ὄφρως.

Ἐγὼ Παῦλος ὁ ὕβριστῆς καὶ διώκτης καὶ λιθοβολιστῆς τῶν ἁγίων τοῦ θεοῦ ἐκκλησιῶν γέγονα τίμιον σκευὸς ἐκλογῆς Χριστοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ ἦλθον ἐν τῇ Αὐσίτιδι Σικελίας, καὶ συνάξας φρυγάνων πληθύν, εὐθύς ἔχιδνα ἀπὸ τῆς γῆς ἐξελεθούσα ἐκρεμάσθη εἰς τὸν δεξιὸν μου ἀντίχειρα· ἐγὼ δέ, ἔχων πνεῦμα ἅγιον, ἀπετίναξα αὐτὴν ἐν τῇ ἀναφθεισῇ φλογὶ καὶ ἐκάη μετὰ τῶν φρυγάνων· καὶ μηδέν τι παθὼν ἐκ τοῦ δῆγματος εἰς ὕπνον ἐτρέπην. Ἐλθὼν δὲ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ, ἐφώνησέ μοι λέγων· «Σαῦλε καὶ Παῦλε, ἔγειραι καὶ δέξαι τὴν βίβλον ταύτην, καί, ἀνοίξας αὐτήν, εὐρήσεις ἱστορίαν γεγραμμένην οὐχ ὑπὲρ ἑνὸς παθόντος μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ πολλῶν». Καὶ περὶ ὄρθρον ἀναστὰς ἐδεξάμην τὴν βίβλον καί, ἀνοίξα αὐτήν, εὗρον γεγραμμένα οὕτως· «ἐξορκίζω ὑμᾶς τὰς ξέ' γενεὰς τῶν θηρίων τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, εἰς τὸν θρόνον τὸν φοβερὸν καὶ ἀληθινόν, εἰς τὸν πύρινον ποταμὸν τὸν ἐξερχόμενον ὑποκάτω τῶν ποδῶν καὶ τοῦ ὑποποδίου τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων αὐτοῦ, ὄφιν τὸν βλάπτοντα, καὶ τὸν βασιλίσκον, δράκοντα τὸν γενναῖον, ὄφιν τὸν τετραχάλινον, ὄφιν τὸν δωδεκαχάλινον, ὄφιν τὸν δενδροαναβάτην, ὄφιν τὸν λαγωοδρομόν, ὄφιν τὸν νεφελοειδῆ, ὄφιν τὸν τυφλὸν καὶ ἀόμματον, ὄφιν τὸν κορακοειδῆ, ἔχιδναν τῇ σκολιάν, τὴν ἔχουσιν τὰ φάρμακα εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα αὐτῆς, ἣτις ἐὰν δάκῃ ἄνθρωπον ἀδύνατόν ἐστιν ἰαθῆναι. Ἔστι δὲ σκορπίος, ὅσπερ ἀποφύσισμα ἐστὶ τοῦ διαβόλου σὺν τούτοις δὲ καὶ τὰς κδ' γενεὰς τοῦ σφάλακος, οἷον οὐ φθάσῃ τοῦ πιστοῦ καὶ κεχαριτωμένου Παύλου τοῦ παρόντος ἀφορισμοῦ ἢ ἐπιτίμησις, τεθνήξεται· εἰ δὲ φθάσει, τὸ μὲν θηρίον αὐτίκα τεθνήξεται, ὁ δὲ δηχθεὶς ἰαθήσεται, εἰς

1. Ὁ. π., σ. 408.

δόξαν τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἀμήν, ἀμήν».

Ἐξορκισμοὶ σὺ ταῦτα, βάλε ὕδωρ καθαρὸν εἰς ἀγγεῖον νέον καί, ἐξορκίσας τὸ ὕδωρ τρισσῶς λέγων τὴν εὐχὴν ταύτην, πότισον τὸν δηχθέντα καὶ ἰαθήσεται· εἰ δ' οὐκ ἔστιν οὗτος, πότισον ὕδωρ τὸν μανδάτορα καὶ ἰαθήσεται ὁ πάσχων, εἰ καὶ μακρόθεν ἐστίν»¹.

Ἐξορκισμοὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι βέβαια ἢ κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη μόνη καὶ πιὸ ἀξιόλογη ἴσως ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἀποδιδόμενη δύναμη στὸν Παῦλο κατὰ τῶν φαρμακερῶν φιδιῶν, ἀφοῦ αὐτὸ ἀποδεικνύουν ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἡ ἀπεικόνισή του μαζὶ μὲ φίδια σὲ φυλακτά², ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἐναντίον τῶν δηγμάτων των, ἡ μνεῖα τοῦ ὀνόματός του σὲ σχετικὲς ἐπίσης ἐπιπέδες³, ἡ ὑπαρξὴ ἱερῶν, ἀφιερωμένων σ' αὐτόν, στὰ ὁποῖα καταφεύγουν γιὰ νὰ βροῦν θεραπεία ὅσοι πάσχουν ἀπὸ ταραντισμὸ, πάθηση ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὰ δῆγματα τῆς ἀράχνης ταραντούλας⁴, κ.ἄ.⁵ Εἶναι ὅμως κείμενο ποὺ ἐνδιαφέρει ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ γιὰ μερικὲς λεπτομέρειες ποὺ περιέχει.

Τὸ κείμενο αὐτὸ σχετίζεται βέβαια μὲ τὸ ἐπεισόδιο τῆς δῆξεως τοῦ Παύλου στὴ Μάλτα, τόπος ὅμως τοῦ συμβάντος ἀναφέρεται ὄχι ἡ Μάλτα, ἀλλὰ ἡ Σικελία καὶ μάλιστα σὲ ὅλα τὰ χειρόγραφα, ἀκόμη καὶ στὰ παλαιοσλαβικά.

Ὁ Alfons A. Barb ἀναρωτιέται, γιὰτὶ ἀναφέρεται ἡ Σικελία ἀντὶ γιὰ τὴ Μάλτα τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, καὶ ὑποθέτει ὅτι αὐτὸ θὰ συνέβη, ἐπειδὴ ἡ Μάλτα ἦταν λιγώτερο γνωστὴ (ὑπῆρχαν ἤδη δύο νησιά μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα) καὶ ἡ Σικελία

1. Emile Legrand, *Bibliothèque Grecque Vulgaire* II, 1881 (φωτ. ἀνατ. 1974), σ. 26-27.

2. Ὁ Alfons A. Barb, ὁ. π., ἐξετάζει ἀκριβῶς ἐνδιαφέρον φυλακτὸ ἀπὸ τὴν Ἰταλία τοῦ 13ου αἰ., ποὺ ἰσχύει ἐναντίον τοῦ δηλητηρίου καὶ τῶν πονοκεφάλων (ἀναγράφεται σαφῶς σ' αὐτό). Στὴ μία ὄψη του εἰκονίζεται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μὲ βιβλίον καὶ σπαθὶ στὰ χέρια καὶ δίπλα φίδι, σκορπιὸς καὶ ἄλλο ζῶο, ποὺ μοιάζει μὲ ἀράχνη. Στὴν ἄλλη ὄψη ὑπάρχει ἐπιγραφή, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ Μάρκον (16, 17-18), ὅπου ἡ ὑπόσχεση τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐκείνους ποὺ θὰ πιστεύσουν (ὁ. π.).

3. Σὲ φιννικὴ ἐπιπέδῃ γίνεται λόγος γιὰ δάγκωμα ἀπὸ φίδι τοῦ δακτύλου τοῦ ποδιοῦ τοῦ Πέτρου καὶ ὄχι τοῦ Παύλου. Σὲ ἄλλη παραλλαγή ὅμως ἀναφέρονται καὶ οἱ δύο Ἀπόστολοι (K a a r l e K r o h n, *Magische Ursprungsrunden der Finnen*, *FFCommunications* 52, 1924, σ. 31).

4. Βλ. Alexander Lopacic, *Animal Lore and the Evil-eye in Shepherd Sardinia*, στὸν τόμο *Animals in Folklore*, ἐκδ. Porter-Russel, 1978, σ. 65.

5. Πρβλ. τὴ γαλλικὴ πρόληψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ γεννηθέντες τὴν 25 Ἰανουαρίου, ἡμέρα τοῦ προσηλυτισμοῦ τοῦ Παύλου, θεραπεύουν τοὺς ὀφιοδηκτοὺς καὶ μποροῦν νὰ ἀγγίξουν τὰ φίδια χωρὶς νὰ δηχθοῦν ἀπὸ αὐτὰ (Paul Sébillot, *Le folk-lore de France* 3, ὁ. π., σ. 276, πρβλ. καὶ Alfons A. Barb, ὁ. π., σ. 8, ὅπου καὶ παραστάσεις μὲ τὸ σχετικὸ θέμα ἀπὸ ξύλινο ἡμερολόγιο τοῦ 1526).

Ήταν ὁ ἄμεσα ἐπόμενος σταθμὸς τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Παύλου κατὰ τὶς Πράξεις (28, 11 - 12). Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, συνεχίζει, μετατέθηκε τὸ ἐπεισόδιο στὴν Κρήτη, ἀμέσως προηγούμενο σταθμὸ - πρὶν ἀπὸ τὴν προσέγγισή του στὴ Μάλτα - τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Παύλου στὴ Ρώμη¹.

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ δὲν μοῦ φαίνεται καὶ τόσο ἀναγκαία. Ὅπως εἶδαμε, ὁμοία περίπου παράδοση ἔχει ἐντοπισθῆ στὴ Μυτιλήνη, σύμφωνα μὲ τὴ νεώτερη διήγηση τουλάχιστον τοῦ Buondelmonti. Τὸ θέμα εἶναι, νομίζω, γενικώτερο. Καὶ γιὰ τὴ Σικελία δηλ. θὰ πιστεύθηκε ὅτι, ὅπως καὶ ἄλλα νησιά (γειτονικὴ Σαρδινία, Κρήτη κλπ.), θὰ ἦταν γεμάτη ἀπὸ θηρία καὶ φαρμακερὰ φίδια καὶ θὰ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ παρέμβαση ἐνὸς ἥρωα ἢ ἀγίου. Ἡ ἀπόδοση τῆς παρεμβάσεως στὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀπὸ κάποιο εὐσεβεῖ ὅπωςδήποτε ἄνθρωπο θὰ ἦταν πολὺ εὐκόλη, ὅπως ἔγινε καὶ στὴν Κρήτη.

RÉSUMÉ

La disparition, d'après les traditions populaires grecques et des autres pays européens, des fauves et des serpents des îles

par Steph. D. Imellos

Des traditions populaires relativement récentes de la Grèce et des pays européens font état de la disparition des fauves et des serpents vénéneux, qui vivaient autrefois dans les îles. Celá, grâce à l'intervention d'un saint, en particulier de Saint Paul.

Dans cette étude la recherche sur ce thème procède:

a) par référence et examen d'un grand nombre de traditions des îles grecques ayant trait à ce sujet, et qui se trouvent dans des textes relatant la vie des Saints, dans des récits des voyageurs plus récents, ou bien dans la tradition populaire orale.

b) par référence et examen des traditions européennes des îles de la Méditerranée ou de l'Atlantique.

En ce qui concerne les mythes et les traditions antiques, la recherche exhaustive des sources a révélé que ce ne sont pas seulement les mythes relatifs à Hercule et à Jupiter qui se lient aux traditions récentes ayant trait

1. Alfons A. Barb, ὁ. π., σ. 5, σημ. 31.

à la disparition des fauves et des serpents des îles, mais d'autres mythes également, à savoir: a) le mythe de Chios sur la mort de l'Orion, que certains auteurs considèrent comme un mythe crétois, b) le mythe de Rhodes de Phorbas qui suit deux variantes.

Ces traditions antiques ainsi que des informations similaires, constituent, comme cela a été soutenu, les modèles sur lesquels toutes les traditions médiévales et récentes, grecques et étrangères ont été créées. Cette opinion est corroborée par le fait que d'autres traditions, justifiant l'absence d'animaux vénénéux des îles d'une autre manière, ressemblent aux traditions antiques. Autrement dit elles ont été créées et formulées sous la forte influence de la littérature antique.

En ce qui concerne la voie de la diffusion de ces traditions, Wildhaber, qui s'est occupé des traditions similaires sur la disparition des serpents de l'Irlande, a soutenu qu'un mouvement du matériel se dessine qui, partant de l'Égypte et avec une étape intermédiaire en Crète (mythe d'Hercule), va vers l'Espagne et par la suite vers les peuples de l'Europe du Nord.

Pourtant, l'étude des sources anciennes (mythes de Chios et de Rhodes) a montré que l'ancien matériel est connu plus loin, au delà même de la Crète. Par ailleurs, la question pourquoi cette tradition est diffusée dans les îles seulement, reste sans réponse. De même l'explication d'après laquelle l'absence des îles des faunes et des serpents a pris par la suite la forme d'un mythe n'est pas suffisante pour donner une solution définitive au problème. Il n'est pas exclu que cette absence représente un des facteurs qui ont contribué à la création du mythe, sans en être le seul. Et cela, entre autres, parce que ces traditions font partie d'un cercle plus large de contes populaires d'après lesquels un héros légendaire de l'antiquité, et par la suite un saint ou un personnage sacré de la religion chrétienne, infligent une punition aux animaux qui les dérangent ou importunent les habitants d'une région protégée par eux.

Dans tous ces cas, et c'est la thèse de l'étude, le matériel est de nature mythique ou religieuse et il ne se réfère pas aux phénomènes de la nature. Il en résulte que d'autres facteurs, relevant des cultes locaux de certains héros, ont contribué à la création de ces traditions.

La mise en liaison du mythe avec les saints, surtout avec les apôtres et en particulier avec Saint Paul, la substitution d'un saint à un héros de l'antiquité, constitue un lieu commun, et la mention constante des apôtres est

dûe à l'influence de certains passages du Nouveau Testament. L'influence bénéfique de Saint Paul contre les serpents vénéreux est considérée comme particulièrement efficace, confirmée par les Actes des Apôtres à propos de l'incident de Malte où un serpent l'a mordu. Cet incident est à la base de la croyance que la terre de Malte constitue un remède contre le venin du serpent. Il a également renforcé des croyances similaires antérieures et donna naissance à des traditions consignées dans des textes relatant la vie des saints, à la composition des prières et exorcismes, au façonnement d'amulettes etc.

